

Napolyon'un Şark Politikasını İhyâ Etmek: Horace Compte Sebastiani'in İstanbul-Mısır Seyahatleri (1801–1802) ve Raporları

Süheyla YENİDÜNYA GÜRGEN*

Özet

Akdeniz ve hinterlandı, dünya deniz ticaretinin önemli merkezlerinden biridir ve bu özelliği nedeniyle de tarihin her döneminde devletlerarasında büyük ticari/siyasî rekabete sahne olmuştur. Söz konusu coğrafyanın tarih boyunca değişmeyen bu gerçeğine, Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi sonrasında yeni siyasî aktörler dâhil olmuştur. Akdeniz hinterlandının stratejik öneme sahip parçalarından biri olan Mısır ise hızla sanayileşen devletler tarafından geniş bir hammadde kaynağı ve pazar olarak görülen Doğu'nun kapısı konumundaydı. Doğal olarak bu yaklaşım, Mısır'ı uluslararası rekabetin başlıca unsurlarından biri kılmıştır. Devrin önemli siyasî aktörlerinden biri olan İhtilal Fransa'sı, bu yarışta öne geçmek amacıyla 1798 yılında Mısır'ı işgal etmişti. Ancak, en azından hukuken Mısır'ın hâkimi konumundaki Osmanlı Devleti'nin bu hamleyle İngiltere ve Rusya ile ittifak kurarak karşılık vermesi sonucunda Fransa, Mısır'ı ele geçirmek şöyle dursun bölgedeki üstünlüğü İngiltere ve Rusya'ya kaptırmıştı. Mısır'daki güç oyunlarında avantajlı konumunu kaybeden Napolyon, "Grande Pensee" olarak bilinen Doğu'ya hâkim olma düşüncesinden asla vazgeçmeyerek 1798 de savaş yoluyla kazanamadığı Mısır'ı barış ve diplomasi yoluyla ele geçirmeye çalışmıştır. Söz konusu politikanın öncelikli hedefi, Mısır'ın işgali esnasında Fransa'ya karşı oluşan Osmanlı-Rus-İngiliz bloğunu parçalamak ve bu parçalanmışlık içerisinde Mısır'da dolayısıyla Akdeniz ve hinterlandında Fransa'ya yeniden yer bulmaktır. Bu çalışmada, İhtilal Fransa'sının yıldızı parlayan lideriNapolyon Bonapart'ınDoğu siyasetinin hayata geçirilmesinde etkin ve belirleyici bir rol oynayan Horace Comte Sebastiani'in 1801 İstanbul-1802 Kuzey Afrika-Mısır seyahatleri ve raporları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Napolyon, III. Selim, Grande Pensee, Fransız-Osmanlı Diplomasi*

Reviving the Oriental Policy of Napoleon Horace Comte Sébastiani's Istanbul-Egypt Journeys (1801–1802) and Reports

Abstract

The Mediterranean Sea and its hinterland are an important center of world maritime trade, and therefore, have witnessed great inter-state commercial and political competition throughout history. New political actors were included in the equation after the Industrial Revolution that took place in Europe. Egypt was a strategically significant region of the Mediterranean hinterland and the gateway to the East because it was regarded by rapidly industrializing states as a large source of raw materials and

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, suheylay@hotmail.com

markets, which, therefore, made it an international attraction. Revolutionary France, which was an important political actor of the era, invaded Egypt in 1798 under the leadership of Napoleon Bonaparte to gain power in this competitive environment. The Ottoman Empire formed an alliance with Britain and Russia against France, and therefore, Napoleon lost the upper hand in the region to England and Russia. Although Napoleon lost his key advantage in Egypt, he never gave up his dream - known as *Grande Gensée* - of dominating the East and sought ways to seize Egypt, but this time through peace and diplomacy. The main objective of his policy was to break down the Ottoman-Russian-British alliance and regain a foothold in Egypt, and hence, in the Mediterranean and its hinterland. The aim of this study is to analyze the 1801 Istanbul - 1802 North Africa-Egypt journeys and reports of Horace Comte Sebastiani, who played a critical role in the actualization of Napoleon's Oriental policy.

Keywords: Napoleon, Selim III, *Grande Pensée*, Egypt, French-Ottoman Diplomacy

Büyük Doğu Projesinin ilk Aşaması: Savaş

Mısır'ın dolayısıyla Akdeniz ve Doğu ticaret yollarının Fransa'nın hâkimiyeti altına alınması fikri, esasında VIII. Charles'dan (1470–1498) itibaren Fransızların siyasî ajandasında yer alan önemli bir gündem maddesiydi.¹ Ancak Akdeniz'de İngiltere-Fransa arasında yaşanan rekabette Mısır'ı gerçek anlamda hedef haline getiren XV. Lois'in (1710–1774) Dışişleri Bakanı Etienne François duc de Choiseul'dur (1719–1785). Yedi yıl savaşları sonucunda, 1763 yılında İngiltere ile imzaladığı Paris Antlaşması'yla Güney Asya'daki kolonilerinin çoğundan vazgeçen Fransa'yı Akdeniz ve Hindistan ticaretinde İngiltere ile aynı lige çıkarmak için büyük bir gayret sarf edecek olan Choiseul, İngiliz Doğu Hindistan şirketlerinin alt kıtadaki varlıklarına doğrudan bir saldırının işe yaramayacağını anlamıştı. Ona göre Mısır, Güney Asya'ya daha kolay erişim imkânı sağlıyordu. 1777'de Mısır'a seyahat eden Baron De Tott (1733–1793) ise dönüşünde hazırladığı raporda Mısır'ın askerî manadaki zayıflığına ve yaşanan politik karmaşaya dikkat çekiyor hatta Mısır halkının Fransız yönetimini kabul edeceğinden emin gözüküyordu.² Ancak 1789'da meydana gelen Fransız İhtilâli, bu projenin bir müddet askıya alınmasına neden olmuştur.

1- XV. asır sonlarında Fransa Kralı VIII. Charles'ın beraberinde Cem Sultan olmak üzere İtalya Seferi ile giriştiği Doğu İmparatorluğu emelini dinî bir kisveye büründürerek o asırda yeni bir haçlı seferi haline sokmak istemişti (İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diploması Münasebetleri*, Ankara 1987, s. 163). XVII. yüzyılın kehanet edebiyatında ise Mısır'ın ve özellikle onun eski başkenti Memfis'in fethi bir haçlı seferi hedefi olarak tayin edilmişti. XIII. Louis (1601–1643) dinsiz Hilal'in boynuzunu parçalayacak, bir vuruşla Memfis'i silip süpürecekti. XIV. Louis (1638–1715) ise bu şehrin burçlarına bayrağı dikmek için yaratılmıştı (Namık Sinan Turan, “Napoleon Mısır'da Devrim Fransa'sının Emperyal Açılımı”, *Evrensel Kültür*, S. 271, 2014, s. 47). 1676'ya kadar Paris'te kalan ancak düşüncelerini XIV. Louis'e açma fırsatı bulamayan Alman düşünür Leibnitz (1646–1716) de Fransa'nın dikkatini Almanya'dan uzaklaştırmak için bir proje geliştirmişti. Buna göre Alman İmparatorluğu Osmanlı Devleti'ni doğudan tehdit ederken, Fransa da Mısır'ı ele geçirecekti. (Enver Ziya Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797–1802)*, İstanbul 1938, s. 29).

2- David Schimmelpenninck van der Oye, “Russia, Napoleon and the Threat to British India”, *Russia and the Napoleonic Wars*, 2015, s. 98.

İhtilalin ilk sarsıntılarını atlatan Fransa'da kurulan Directoire Hükümeti (1795–1799) ise hürriyet, eşitlik ve istiklâl sloganlarıyla tüm dünya milletlerini monarklara karşı harekete geçirirken, geleneksel yayılma ve sömürgecilik siyasetinden vazgeçmiş değildi. Yeni koşullar doğrultusunda revize edilen sömürge siyaseti kapsamında, uzak ülkeler yerine anavatana yakın bölgeleri kolonileştirme politikası izleniyordu.³

17 Ekim 1797 yılında Fransa ve Avusturya arasında imzalanan Compo Formio Antlaşması'yla İtalya Seferi'ndeki askerî başarısını diplomatik olarak da taçlandıran ve "İtalyan Fatihi" olarak anılan⁴ Napolyon'un (1769–1821) Mısır'ın işgali projesi ise Directoire yönetiminin yeni sömürge siyaseti ile birebir örtüşecekti.⁵ Napolyon, Mısır projesinde en büyük destekçisi ve Directoire yönetiminde onun düşüncelerinin sözcüsü haline gelen Dışişleri Bakanı Charles Maurice de Talleyrand-Perigord'da (1754–1838)⁶ yazdığı mektupta, elde ettiği toprakların Makedonya ve İstanbul'a bir sıçrama taşı olduğunu açıkça ifade ederek⁷ "Grandee Pensee"⁸ olarak bilinen büyük Doğu Projesi'nin ipuçlarını veriyordu.

Tanınmış bir politikacı, devrimci ve eski bir rahip olan Talleyrand ise 1792 ile 1796 yıllarında İngiltere ve Amerika'ya yaptığı seyahatlerde iki ülkenin de kolonileşmeye dayanan güçlü ekonomilerini görmüştü.⁹ Dolayısıyla Fransa'nın da zenginleşmek için yeni kolonilere ihtiyacı olduğu düşüncesine kuvvetle sarıldı. Mısır'ı almak, değerli emtia üzerinde Fransa'nın kontrolünü sağlayabilir ve Doğu'daki İngiliz İmparatorluğu'nun büyümesini engelleyebilirdi. Fransız Ulusal Enstitüsü'nde yaptığı konuşma, İhtilal Fransa'sındakolonileşme fikirlerinin canlandığını gösteriyordu.¹⁰ Dolayısıyla Napolyon'un kâtabi Bourienne'e Avrupa'dan nefret ettiğini, General Desaix'e de Avrupa'nın bir kıskaç gibi olduğunu, büyük imparatorluklar ve büyük inkılapların ancak 600 milyonluk Doğuda bulunduğunu ifade etmesi¹¹, bölgeye olan hayranlığına işaret ediyor olsa dahi söz konusu politikasını sadece bu hayranlık üzerine inşa ettiğini söylemek gerçeği yansıtmayacaktır. Yukarıda da işaret edildiği üzere, Napolyon ve Talleyrand'ın Akdeniz ve Doğu'daki Fransız hâkimiyeti için Mısır'ı başlangıç noktası olarak seçmesinin altında, romantik bir

3- Yüksel Çelik, "Siyaset-Nasihat Literatürümüzde Nadir Bir Tür: Mısır'ın İşgali Üzerine III. Selim'e Sunulan Tesliyet-name", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, XXII (2010), s. 90.

4- Napolyon'un İtalya Seferi ve Directoire yönetimi üzerinde kurduğu baskı-anlaşmazlıklar için bkz. Pierre Gaxotte, *Fransız İhtilali Tarihi* (çev. Semih Tiryakioğlu), İstanbul 1969, s. 588–605; A. Sevelli, *İtalya Tarihi*, (çev. Galip Kemal Söylemezoğlu), İstanbul 1940, s. 263–270. Söz konusu gelişmeleri bir Osmanlı'nın bakış açısından takip etmek için bk. Ali Reşat Bey, *Fransa Büyük İhtilali Tarihi*, (yay. haz. Erol Kılınç), İstanbul 2018, s. 308–310.

5- Yüksel Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüseyin Paşa*, Ankara 2013, s. 13.

6- Soylu bir aileye mensup olan Talleyrand 1797 yılında Directoire Hükümeti'nin dışişleri bakanlığına atanmıştır. Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. G. Lacour-Gayet, *Talleyrand 1754–1838*, I, Paris 1928.

7- Le Baron I. De Testa, *Recueil Des Traités De La Porte Ottomane*, I, Paris 1864, s. 516.

8- Napolyon'un Grandee Pensee olarak bilinen Doğu imparatorluğu projesinin ayrıntıları ve Mısır'da yaşanan gelişmeler için bk. Pierre Costantini, *La Grande Pense de Bonaparte*, Paris 1961.

9- Enver Ziya Karal, *age*, s. 37. Talleyrand'ın İngiltere ve Amerika seyahatlerindeki hatıraları için bk. Le Duc De Broglie, *Memorires Du Prince De Talleyrand*, I, Paris 1891, s. 225–244.

10- Juan Cole, *Napoleon's Egypt: Individing the Middle East*, New York, 2008, s. 12.

11- İsmail Soysal, *age*, 166.

hayalin ötesinde Choiseul tarafından temelleri atılan ve Talleyrand tarafından gündeme getirilen rasyonel gerçeklikler yatıyordu. Tabii ki inkıraz halinde olan Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşımında söz sahibi olabilmek ve aslan payını kapmak da¹² bu işgalin başlıca motivasyonunu oluşturuyordu. Directoire yönetiminin bu hususta ikna edilmesini Talleyrand üstlenirken¹³, Napolyon ise Mora'daki Manyolar,¹⁴ Tepedelenli Ali Paşa ve Pazvandoğlu Osman ile gizlice temasa geçerek¹⁵ Babîlî'nin dikkatini çok yönlü bir biçimde dağıtabilecek unsurları elinde tutmayı hedeflemekteydi. İç ve dış dengeleri bu amaca uygun olarak kurgulayan Napolyon ve Talleyrand, bu sürecin sonunda Directoire yönetiminden Doğu İmparatorluğu'nun anahtarı mesabesinde olan Mısır'ın işgali için onay almışlardır.¹⁶ Ancak Directoire Hükümeti'nin Napolyon ve Talleyrand'a söz konusu onayı vermesinin altında iç siyasetteki güç dengelerinin rol oynadığı ve mevcut iktidarın potansiyel bir tehlike olarak gördüğü Napolyon'u Paris'ten uzaklaştırmak için Mısır projesini kabul ettiği iddiaları da göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁷

Büyük bir gizlilik içinde yürütülen sefer hazırlıkları tamamlandıktan sonra Toulon Limanı'ndan ayrılan Fransız birlikleri, 1 Temmuz 1798'de İskenderiye'ye çıkmış, 22 Temmuz 1798'de de Kahire'yi ele geçirerek Mısır'ı işgal etmiştir.¹⁸ Fransa'nın bu adımı, sadece Avrupa'da değil Osmanlı Devleti'nde de tüm dengeleri değiştirmiştir. Böylelikle “kadim dost” Fransa, hiçbir meşru gerekçeye dayanmadan Osmanlı toprağını işgal eden “düşman” Fransa'ya dönüşmüştür.¹⁹ Ancak, İtalya Fatihî Napolyon'un askerî güç kullanarak Mısır'ı ele geçirme teşebbüsü, ön gördüğü şekilde ilerlememiştir. Osmanlı Devleti, diplomasinin gücünden etkin ve verimli bir şekilde faydalanıp o sıralarda Fransa ile II. Koalisyon Savaşı'nın (1798–1802) içinde bulunan İngiltere ve Rusya ile ittifak kurmuş²⁰, Fransa'nın Mısır serüveninin kısa soluklu olmasını sağlamıştır. İngiliz

12- Le Baron I. De Testa, *age*, I, s. 516.

13- Talleyrand'ın bu husustaki çalışmaları ve Directoire'a Mısır hakkında sunduğu rapor için bk. G. Lacour-Gayet, *Talleyrand 1754-1838*, I, Paris 1928, s. 302-311.

14- Napolyon'un Manyo Beyi'nin kendisine katılması ve onu bu hususta ikna etmesi için Mora'ya gönderdiği Dimo Stephanopoll ile arasındaki mektuplaşmaların içeriği hakkında bk. Le Baron I. De Testa, I, s. 515-516; Napolyon ve Manyolar arasındaki bağlantı için ayrıca bk. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. Nilüfer Epeçeli), VII, İstanbul 2011, s. 25.

15- N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (çev. Nilüfer Epeçeli), V, İstanbul 2005, s. 118.

16- George Rude, *Fransız Devrimi*, (çev. Ali İhsan Dalgıç), İstanbul 2018, s. 175.

17- Yaşar Demir, “XIX. Türk Fransız İlişkilerinde Dönüm Noktası Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Sonrasında Oluşan Diplomatik Durum”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, III/5(2013), s. 135-136.

18- Fransa'nın Mısır'ı işgali ve yaşanan gelişmeler için bk: Le Baron I. De Testa, *age*, I (1864), II (1865), Darendeli İzzet Hasan, *Ziyânâme Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Napolyon'a Karşı Mısır Seferi (1798-1802)*, (yay. haz. Mehmet İlkin Erkutun), İstanbul 2009. Kemal Ayyıldız, Mısır'ın 1798'de İşgaline Dair Mükaleme Mazbataları Mecmuası (İnceleme-Metin), *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış)* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

19- Fransa'nın Mısır'ı işgaline kadar Osmanlı-Fransa ilişkileri daha çok ticarete dayalı olarak diplomatik mecrada süregelmiştir. Mısır'ın işgalinden önce ve sonra Osmanlı-Fransa diplomatik ilişkilerin seyri hakkında bk. Azmi Süslü, “Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri (1798-1807)”, *Bellesten*, XLVII/185 (1983), s. 259-279).

20- Osmanlı Devleti-İngiltere ittifak metni için bk. *Muahedat Mecmuası*, I, Dersaadet 1294, s. 262-266; Osmanlı Devleti-Rusya ittifak metni için bk. *Muahedat Mecmuası*, IV, Dersaadet 1298, s. 34-41.

Amiral Nelson tarafından Ebukır'da donanması yok edilen, Akka'da Cezzar Ahmed Paşa tarafından mağlubiyete uğratılan Napolyon, 25 Temmuz 1799'da Köse Musa Paşa komutasındaki Osmanlı ordularını mağlup etmesine rağmen Mısır'da daha fazla tutunamayacağını anlamış ve yetkilerini Kleber'e devrederek 23 Ağustos 1799'da geldiği gibi yine gizlice Fransa'ya dönmüştür. Mısır'da kalan Fransız ordusu önce Kleber daha sonra Menou tarafından sevk ve idare edilmiştir. Ancak Fransızlar, müttefik Osmanlı ve İngiltere kuvvetleri karşısında daha fazla dayanamamışlardır. Osmanlı Devleti ve Fransa arasında 27 Haziran 1801'de Kahire, 30 Ağustos 1801'de İskenderiye Tahliye Sözleşmeleri²¹ imzalanmıştır. Menaou'nun İskenderiye'den ayrılmasıyla (18 Ekim) birlikte Mısır'ın Fransızlardan tahliyesi tamamlanmıştır. 1799'da Mısır'daki iddialarından vazgeçtiği öne sürülen²² ve Doğu Projesi'nin savaşa dayalı ilk etabı başarısızlıkla sonuçlanan Napolyon, Şark'tan tamamen el çekmeyecekti.²³ Malum olduğu üzere, Fransa'ya döner dönmez Directoire Hükümeti'ni devirerek Konsüllük Rejimi'ni (1799–1804) kuran Napolyon'un ilk hedefi, kendisine karşı oluşturulan bloğun en zayıf halkası olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni, müttefiklerinden kopartıp kendi yanına çekebilmektir. Böylelikle Mısır ve dolayısıyla Akdeniz'de Osmanlı Devleti üzerinden söz hakkına sahip olabileceğini düşünüyordu. Ancak bu sefer savaşmayı değil diplomasiyi tercih edecek, gelişmelere askerler değil diplomatlar yön verecekti. Askerî yetenekleri kadar diplomatik birikime de sahip olan Horace Compte Sebastiani (1772–1851)²⁴ ise Napolyon'un Doğu projesinin ikinci etabının en önemli aktörü olacaktır.

Büyük Doğu Projesinde İkinci Safha: Diplomasi

1801 Osmanlı-Fransa Ön Barış Protokolü

Osmanlı Devleti ve Fransa arasında Mısır meselesini nihayete erdirmek üzere 25 Haziran 1802'de imzalanacak olan Paris Antlaşması'nın²⁵ ön protokolü 9 Ekim 1801'de Paris'te Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand ve Osmanlı Elçisi Seyyid Ali Efendi

21- Kamil Çolak, "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798–1801)", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II (2008), s. 158.

22- Virginia Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700–1870*, (çev. Gül Çağlalı Güven), Ocak 2017, s. 246.

23- Kendisi bunu gerçekleştirememiş olmamakla beraber hayatının sonuna kadar yaşattığı, hatta son defa sürgünde olduğu Saint Helene'de Mısır seferine temas eden bir konuşmasında "Mısır'da kalsaydım çok daha iyi ederdim. Belki şimdi Doğu İmparatoru olurum" diyerek hayıflandığı iddia edilmektedir (Pierre Costantini, *age*, s. 9).

24- Osmanlı Devleti'ne 1801–1802 yıllarında makaleye konu olan iki ziyaret yapan Horace Compte Sebastiani (hakkında bilgi için bk. J. T. de Mesmay, *Horace Sebastiani, Soldat, Diplomate, Home d'Etat Marechal de France (1772–1851)*, Paris 1948) 1806–1808 yılları arasında Fransa Büyükelçisi olarak İstanbul'da görev yapacaktır. İlginçtir ki hem Nizâm-ı Cedid programını yürürlüğe sokan III. Selim ile dostluğa varan bir yakınlık kuracak hem de III. Selim ve Nizâm-ı Cedid'e dair ne varsa ortadan kaldıran ya da kaldırmaya çalışan Kabakçı Mustafa İsyanı sayesinde tahta çıkan ve kadim geleneği temsil eden IV. Mustafa devrinde Babiâli'nin iç ve dış politikalarının belirlenmesinde en etkili isim olacaktır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Süheyla Yenidünya, "Kaos ve Kriz Ortamında (1807–1808) Fransa'nın Babiâli Üzerindeki Etkisi", *History Studies*, V/1(2013), s. 405–424).

25- Antlaşma metni için bk. *Muahadat Mecmuası*, I, s. 14–38.

arasında imzalanmıştır.²⁶ Zinkeisen, ön protokolün imzalanmasında Prusya'nın çabaları ve Marki Luccheisini'nin faaliyetlerinin önemli olduğunu iddia etse de²⁷ bu antlaşmada esas belirleyici unsur Fransa-İngiltere-Rusya üçgeninde yaşanan siyasî gelişmeler olmuştur. Fransa 1 Ekim 1801'de İngiltere ile II. Koalisyon savaşlarını (1798–1802) nihayetlendirecek olan ve Mısır'ın geleceğinin belirleneceği Amiens Antlaşması'nın (27 Mart 1802)²⁸ ön protokolünü imzalamıştır.²⁹ Amiens Antlaşması'nın ön metnini teşkil edecek olan Londra Protokolü'nün hemen akabinde ise 8 Ekim 1801'de Fransa ve Rusya arasında barış antlaşması imzalanmıştır.³⁰ Her iki antlaşma ile Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne iadesini kabul eden Fransa, aslında İngiltere ve Rusya arasında deniz ticaretinde yaşanan uzlaşmazlıklardan faydalanarak Rusya'ya bir adım daha yaklaşmıştı. Böylelikle siyasî dengeleri bir ölçüde kendi lehine çeviren Napolyon, Talleyrand'ın da hâlihazırdaki konjonktürün Osmanlı Devleti ile bir antlaşma yapılması için gayet elverişli olduğunu empoze etmesi üzerine³¹ söz konusu antlaşmanın yapılmasına onay vermişti.

Taraflar arasında yapılan ön protokole göre, Fransa tarafından derhal tahliye edilerek savaştan önceki haliyle Osmanlı Devleti'ne teslim edilecek olan Mısır'da Babiâli tarafından diğer ülkelere tanınacak imtiyazlar Fransa'ya da verilecek (madde 1); Fransa Yedi Ada Cumhuriyeti'ni^{32*} tanıyacak Babiâli ise Rusya ve Fransa'nın garantörlüğünü kabul edecek (madde 2); iki tarafın savaş esnasında birbirlerinden müsadere ettikleri mallar hakkında antlaşmalar yapılarak siyasî temsilciler ve harp esirleri salıverilecek (madde 3); muhataplar arasında var olan kapitülasyonların yenilenmesi suretiyle Fransa, hem eski haklarından hem de gelecekte en fazla imtiyaza sahip olan devletlerin haklarından aynıyla istifade edecektir (4. Madde).³³

Görüldüğü üzere Fransa, Babiâli'nin söz konusu maddeleri içeren ön protokolü onaylaması halinde özellikle dördüncü madde sayesinde imtiyazlar hususunda Rusya ve İngiltere ile eşit şartlara sahip olacak ve nüfuzu artacaktı. Malum olduğu üzere, Kanuni

26- Le Baron I. De Testa, *age*, I, s. 495–496.

27- Johann Wilhelm Zinkeisen, *age*, s. 79–80.

28- Amiens Antlaşması ve ilgili protokoller için bk. Le Baron I. De Testa, *age*, II, Paris 1865, s. 125–133.

29- Fransa ve İngiltere arasında imzalanan Londra Protokolü'nün 5. maddesine göre Mısır savaştan önceki mevcut haliyle Osmanlı Devleti'ne teslim edilecekti. 8. maddesine göre ise Fransa Yedi Ada Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyacaktı. (Le Baron I. De Testa, *age*, II, s. 134).

30- Fransa ve Rusya arasında imzalanan ve maddeleri açık olan barış antlaşmasından iki gün sonra imzalanan gizli antlaşmanın 3. maddesine göre Fransa ve Osmanlı Devleti arasında imzalanacak nihai barış antlaşması Rusya'nın tavassutuyla İstanbul'da olacaktı. 4. maddeye göre ise Fransa, Napoli Krallığı'nın toprak bütünlüğünü kabul etmekle birlikte Mısır'ın geleceği hakkında kesin karar verilinceye kadar Bari ve Otranto'yu işgal edecekti. 9. madde her iki devletin Yedi Ada Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyacağını içermekteydi (İsmail Soysal, *age*, s. 313–314).

31- Talleyrand'ın bu hususta Napolyon'a gönderdiği iki rapor için bk. Le Baron I. De Testa, *age*, I, s. 496–500.

32- İyoniyen Adaları olarak da bilinen Korfu, Kefalonya, Zanta, Ayamavra, Çuka, İtaki ve Pakso adaları Compo Formio Antlaşması ile Fransa'nın eline geçmiş ancak Fransa'nın Mısır'ı işgali esnasında müttefik Osmanlı-Rus kuvvetleri tarafından zapt edilerek 1800 yılında Osmanlı ve Rusya'nın ortak himayesinde söz konusu adaları kapsayan Yedi Ada Cumhuriyeti kurulmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bk. Baha Öztunç, *Yedi Ada Cumhuriyeti, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi*, 2007).

33- İsmail Soysal, *age*, s. 321. Ayrıca bk. Le Baron I. De Testa, *age*, I, s. 495–496.

Sultan Süleyman zamanında politik bir hamle olarak verilen ancak zamanla mecburiyete dönüşen kapitülasyonlar sayesinde -özellikle de I. Mahmud zamanında verilen 1740 tarihli kapitülasyon³⁴ ile- Akdeniz'de bir ayrıcalık kazanan³⁵ Fransa, Karadeniz'de ticaret yapma hakkını asla elde edememişti. Ancak ön protokolün dördüncü maddesinde yer alan “*ileride de en ziyâde müsâ'adeye mazhar memleketlerin haklarından istifâde edecektir*” lafzı, Fransa'nın sadece Akdeniz ve Karadeniz'de değil Osmanlı Devleti'nin denetimindeki toprakların tamamını kapsayacak şekilde imtiyazlarını genişletiyordu. Üstelik yine bu madde uyarınca, söz konusu imtiyazları elde edebilmek için hiç çaba sarf etmesine gerek kalmayacak, İngiltere veya Rusya'nın kazanımlarından Fransa da sorgusuz sualsiz faydalanabilecekti. Karadeniz'i Fransız ticaretine açmak isteyen Napolyon, 4. madde kapsamında bu isteğine zahmetsizce nail olacağı için bahse konu hususun ön protokolde müstakil olarak zikredilmesine gerek kalmamıştı.

Napolyon, görünürde sadece kapitülasyonların yenilenmesi ve eski dostla ilişkilerin onarılmasıyla yetindiği³⁶ ön protokolü III. Selim'e (1761–1808) onaylatmak için ise İstanbul'da bulunan Rus elçisi Ruffin yerine 9. Ejderha Alayı'nın tugay şefi ve hemşerisi olan Albay Horace Compte Sebastiani'ı tercih etmişti.³⁷ Sırf bu iş için özel bir memur göndermesi, diplomatik açıdan onun bu hususa ve Osmanlı Devleti'ne verdiği önemi gösteriyordu. Ancak bu tercihinde İtalya'dan dönmüş olan Sebastiani'in iyi bilinen askerî yeteneklerinin yanında diplomatik açıdan da parlak bir profil çizmesinin belirleyici olduğu aşikardır. Sebastiani, Babıâli üzerindeki tartışmasız nüfuzlarını kullanarak ön barış protokolünün III. Selim tarafından onaylanmasını engellemeye çalışacakları şüphesiz olan Rus Elçisi Tomara³⁸ ve İngiliz Elçisi Lord Elgin'le³⁹ başa çıkabilecek ve Sultan'dan yeni imtiyazlar alabilecek kapasiteydi. Gerek Başbakan'ın Tuileries'de gerekse de Dışişleri Bakanı Talleyrand-Perigord'un Neuilly'de verdikleri ve Paris'te görev yapan bütün Avrupalı diplomatların bulunduğu resmî resepsiyonların hiçbirini kaçırmamış olan

34- Maddeler için bk. Le Baron I. De Testa, *age*, I, s. 186–230.

35- 30 Mayıs 1740'ta Osmanlı-Fransa arasında imzalanan imtiyaz muahedesinin hükümleri yalnız ahdî imzalayan padişahı değil haleflerini de bağlıyordu. Söz konusu antlaşma bu nedenle 1536 kapitülasyonlarından sonra en önemli antlaşma olarak kabul edilmektedir. (Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanmasına Toplu Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (1995), s. 334).

36- P. Coquelle, “La Mission de Sebastiani A Constantinople”, *Revue D'histoire Diplomatique, Publiee Par Les Soins de la Societe d'Histoire Diplomatique*, Paris 1903, s. 440. Napolyon ön barış protokolünde her ne kadar Karadeniz imtiyazından bahsetmediyse de 25 Haziran 1802'de yapılacak olan Paris Antlaşması'nda Fransa, Karadeniz'de serbest ticaret hakkını elde edecekti (İsmail Soysal, *age*, s. 335–336).

37- Zinkeisen, *age*, C. VII, s.780.

38- Vasilij Stepavoniç Tomara 1798–1802 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde Rusya büyükelçisi olarak görev yapmıştır (Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1948, s. 248). Görevde bulunduğu süre içerisinde Fransa'ya karşı İngiliz Büyükelçi Lord Elgin ile birlikte hareket etmiş ve bu süreçte Osmanlı-Fransa ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır (Zinkeisen, *age*, VII, s. 31–33, 44).

39- Thomas Bruce Elgin nam-ı diğer Lord Elgin 1799–1803 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde İngiltere büyükelçisi olarak görev yapmıştır (Faik Reşit Unat, *age*, s. 239). Elçiliği boyunca tıpkı Rus elçi Tomara gibi baskın bir figür olan Elgin, Yunanistan ziyaretleri esnasında Parthenon tapınağına ait mermerleri parçalar halinde kaçırmıştır (Zinkeisen, *age*, VII, s. 109). Söz konusu eserler sanat tarihi literatüründe “Elgin Mermerleri” olarak bilinmektedir (ayrıntılı bilgi için bk. William S. Clair, *Lord Elgin & The Marbles*, London 1967).

Sebastiani'nin iyi bir siyaset ve diplomasi eğitimi almış olması,⁴⁰ onu bu iş için ön sıralara taşıyan başlıca etkenidir.

Ön barış protokolünü III. Selim'e onaylatmak üzere İstanbul'a gönderilecek olan Horace Comte Sebastiani'a verilen talimatlar, Napolyon'un savaş yerine diplomasiyi araçsallaştırarak Doğu politikasını revize ettiğini somutlaştırması bakımından dikkat çekicidir. Bu sayede Napolyon, tarafları birbirine düşürerek daha az mali kayıpla Doğu'daki çıkarlarını korumayı ve kazanımlarını artırmayı hesaplıyordu. İngiltere ve Rusya'yla yaptığı antlaşmalarda Osmanlı Devleti'nin topraklarını pazarlık unsuru olarak kullanan Napolyon, bu ülkelere karşı Osmanlı kartını elinde tutmak istiyordu. Onun için öncelikli olan Akdeniz'deki Fransız etkisini, ticaret hacmini artırarak genişletmek, Mısır ile Hindistan yolunu barışçıl yollarla ele geçirmek ve daha sonra onu silah zoruyla korumaktı. Londra Protokolü'ne göre, Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne iade edileceği taraflar arasında karara bağlanmış olsa dahi Napolyon'un İngiltere'ye güvenmediği aşikârdı. Dolayısıyla Sebastiani'nin Babiâli'yi uyarması ve Fransa'nın sadece İngiltere ve Rusya'ya karşı değil iç meselelerinde dahi Osmanlı Devleti'nin yanında olduğu güvencesini vermesi gerekecekti. Bu husustaki inandırıcılığı artırmak için Napolyon, Sebastiani vasıtasıyla Osmanlı merkezi yönetimini Balkanlarda zafiyete uğratan Pazvandoğlu Osman'ı desteklemediğine dair bazı argümanları Babiâli'ye sunacaktı.⁴¹ Tabii ki Napolyon'un asıl hedefi Fransa'nın Mısır'ı işgali neticesinde kendisine karşı oluşan İngiltere-Rusya ve Osmanlı bloğunu parçalamak ve en zayıf halka olarak görülen Osmanlı Devleti'ni tekrar Fransa'nın yörüngesine sokmaktı.⁴²

Napolyon, Fransa'yı dezavantajlı konuma düşüren ittifak bloğunu türbülansa sokarak İngiltere'nin Mısır'da sahip olduğu mutlak nüfuzu, zamanla kırabileceğine inanıyordu. Söz konusu tasarıları bütünüyle hayata geçirebilmek için Sebastiani'nin her şeyden önce, III. Selim'i ve Babiâli'yi, Fransa'nın Osmanlı Devleti ile eski dostane ilişkilerini yeniden tesis etmek ve güçlendirmek için ne kadar istekli olduğu hususunda ikna etmesi gerekiyordu.⁴³ Fransa lehine dengeler değişirken, gelişmeleri yakından

40- J. T. de Mesmay, *age*, s. 42.

41- P. Coquelle, *age*, s. 442. Coquelle'in verdiği bu bilgi N. Jorga tarafından da teyit edilmektedir. Müellif'e göre Pazvandoğlu Paris'e gönderdiği temsilcisi Sırp Nedelya Papoviç aracılığıyla Fransa'yı Osmanlı Devleti'nde yapmak istediği her türlü değişikliği destekleyebileceği yönündeki cüretkâr teklifte bulunmuş, ancak söz konusu teklif Osmanlı Devleti'nin hâlihazırdaki durumunu politik çıkarlarına daha uygun bulan Napolyon tarafından dikkate alınmamıştır (N. Jorga, *age*, V, s. 130).

42- Fransa'nın düşmanlarını Doğu'da şaşırtma ve taciz politikalarının banisi, 1792 tarihinden itibaren Dışişleri Bakanlığına getirilen Dumouriez'dir. Onun Osmanlı Devleti'ni, Rusya ve Avusturya aleyhine kıskırtarak harbe sokma yolundaki fikir ve muhakeme tarzı, ihtilâl ve harbin seyrine göre vuku bulan bazı taktik değişiklikleri hariç, umumiyetle "Convention" idaresi ve hususile Robespierre tarafından benimsenecek ve Dumouriez'in halefleri olup "Comite du Salut Public"ın dış politikada sadece tatbik ajanları mesabesindeki Chambonas, Sain-Crois, Lebrun Deforgue tarafından da takip edilecektir. Convention Hükümeti bu politika doğrultusunda Osmanlı Devleti ile 1793-1794 yıllarında Rusya ve İngiltere'ye karşı bir ittifak yapabilmek amacıyla Descorches'i İstanbul'a gönderecek ancak Osmanlı Devleti ittifak yapmak bir yana Desceorch'u resmen tanımakta dahi uzun süre direnecektir (İsmail Soysal, *age*, s. 95-96, 119-133).

43- Mesmay, *age*, s. 44.

izleyen Rusya ve İngiltere de boş durmayacaktı. Tomara ve Lord Elgin, Sebastiani daha yola çıkmadan, ülkelerini denklemin dışında bırakan ve mevcut imtiyazlardan Fransa'nın da yararlanmasını sağlayacak bir maddeyi (4. madde) içeren ön barış protokolünün onaylanmasını engellemek için Babiâli'de yoğun bir diplomasi trafiği yürütmeye başlayacaklardı. Lord Elgin hiç zaman kaybetmeden, Paris ön protokolü onaylanırsa İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ittifakın bozulacağını ve büyükelçilik görevinden de ayrılacağını, Babiâli'ye verdiği notayla deklare etmişti.⁴⁴ Bu gelişmeler neticesinde, iç içe geçmiş sorunlar yumağıyla karşı karşıya kalan Babiâli, rotasını en az kayıpla çıkabileceği bir yöne çevirmeliydi. Fransa'yla ilişkilerin rayına oturması için Paris ön protokolünün onaylanması gerekiyordu. Ancak bu durumda, İngiltere ve Rusya ile kurulan ittifak zarar görecekti. Bütün bunların ötesinde Mısır'da İngiliz, Yedi Ada Cumhuriyeti'nde de Rus kuvvetlerinin bulunması, Osmanlı Devleti için göz ardı edilemeyecek bir tehditti.⁴⁵ Yapılacak tercih, her hâlükârda bir tarafın kaybedilmesi ve Osmanlı çıkarlarının zarar görmesi anlamına geliyordu. Bu şartlar muvacehesinde Sadaret Kaymakamı Abdullah Bey'in hanesinde yapılan toplantıda, İngiltere'den uzaklaşmanın devlete daha fazla zarar vereceği öngörülmüş ve toplantıya katılanlar "*ehven-i şer*" olan İngiltere'nin lehine tercihlerini yapmışlardı. Nihayetinde ön protokol maddelerinin Londra Protokolü'ne uygun olarak tadil edilmesine karar verilmiş⁴⁶ ve Sadaret Kaymakamı Abdullah Bey, 14 Kasım 1801 tarihli bir mektup⁴⁷ ile durumu Napolyon'a bildirmiştir. Ancak mektup Fransa'ya ulaşmadan önce Sebastiani, ön barış protokolünü Seyyid Ali Efendi ve Talleyrand arasında imzalanan şekliyle III. Selim'e onaylatmak üzere İstanbul'a doğru yola çıkmıştı.

Sebastiani İstanbul'da

Albay Horace Sebastiani, kısmen nakit, kısmen poliçe ile 50.000 frank alarak⁴⁸ Charles de Lagrange eşliğinde⁴⁹ 13 Ekim 1801'de ön protokolü onaylatmak ve Napolyon'un, III. Selim'e yazdığı mektubu⁵⁰ teslim etmek için İstanbul'a gitmek üzere Paris'ten ayrıldı. Strazburg, Münih, Viyana ve Rusçuk güzergâhını^{51*} takip ederek 26 Kasım'da İstanbul'a varan⁵² Sebastiani ve maiyetindekileri kötü bir sürpriz bekliyordu. İstanbul'daki Fransız elçilik konutuna, Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında İngiltere

44- İsmail Soysal, *age*, s. 325.

45- İsmail Soysal, *age*, s. 324-325.

46- Enver Ziya Karal, *age*, s. 137.

47- Söz konusu mektubun tam metni için bk. Le Baron I. De Testa, *age*, I, s. 502-503.

48- P. Coquelle, *age*, s. 443.

49- Masmay, *age*, s. 44.

50- Le Baron I. De Testa, *age*, I, s. 502.

51-* Sebastiani'nin söz konusu güzergâha ait yolculuğunun ayrıntıları konu bütünlüğünü bozmamak adına Osmanlı Devleti'nin askerî ve sosyal durumuna dair olan notları içerisinde verilecektir.

52- AF IV 1688, Dossier 2, 39. Arshives Nationales'de Sebastiani'nin İstanbul ziyaretini ve raporunu ihtiva eden bu belge Le Baron I. De Testa'nın eserinde aynıyla yer almaktadır (bk. Le Baron I. De Testa, *age*, C. I, s. 504-514).

tarafından el konulmuştu. Fransa ve İngiltere arasında Londra Protokolü imzalanmış olmasına rağmen Lord Elgin konutta kalmaya devam ediyordu. Bu nedenle Sebastiani ve maiyyeti İstanbul'a vardıkları gün bir anda konaklamak zorunda kaldılar. Ruffin, böyle bir ikametgâhın Sebastiani'nin itibarına gölge düşüreceğini düşünmüş, Callimachi'nin (Ionnis Kallimaki)⁵³ yardımıyla Fener'de Fransa temsilcisine layık bir konut bulmuştu.⁵⁴

Sebastiani'nin İstanbul'a gelişi doğal olarak diğer devletlerin temsilcilerinin zihinlerinin karışmasına neden oldu. Zira, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde dengenin muhafaza edilmesi, Avrupa'nın izlediği şark siyasetinin temel ilkelerinden biri idi.⁵⁵ Sebastiani'nin Babiâli'de Lord Elgin'in ustalikle kullandığı İngiliz nüfuzunu kırması arzu ve umut edilen bir husustu. Ancak bu sefer Babiâli'deki dengelerin Fransa lehine değişmesinden korkuluyordu. Sebastiani, İngiltere ve Babiâli arasında Kölemen Beyleri sebebiyle meydana gelen gerginlikten⁵⁶ dolayı bunu kolayca sağlayabilirdi. Zinkeisen, Reisülküttap Mahmud Râif Efendi'nin⁵⁷ aynı dönemde Talleyrand'a Fransa ve Babiâli arasındaki dostane ilişkilerin yeniden tesis edilmesine dair arzusunu dile getirdiği bir mektup yazdığı diplomatik çevrelerde bilinen bir husus olduğunu, ayrıca Prusya kralından Osmanlı Fransız ilişkilerinin düzelmesi için aracı olmasını istediğini kaydetmektedir.⁵⁸ Sebastiani'nin İstanbul'a geldiğinde misyonunu gerçekleştirmek için uygun bir zemin bulunduğunu iddia eden müellifin verdiği bu bilgide doğruluk payı bulunmaktadır.⁵⁹ Bununla birlikte, Babiâli'de İngiltere-Rusya-Fransa arasında yaşanan nüfuz mücadelesinde Mahmud Râif Efendi'nin İngiltere hizbinin önemli temsilcilerinden birisi olduğu ve buna izafeten İngiliz Mahmud olarak anıldığı da göz ardı edilmemelidir.⁶⁰ Coquelle'in makalesinde de Mahmud Râif Efendi'nin İngiltere'yi

53- Ionnis Kallimaki 1800–1803 yılları arasında Divân-ı Hümâyün Tercümanı olarak görev yapmıştır (Christine M. Philliou, *Biography of an Empire*, London 2011, s. 184).

54- P. Coquelle, *agm*, s.445.

55- Prusya elçisi Knobelsdorf, ön protokolün onaylanması için çaba göstermekle birlikte Reisülküttap Mahmud Râif Efendi'yi Fransa'nın kollarına körü körüne atılmanın Osmanlı hükümeti için ne kadar tehlikeli olduğu hususunda uyardıktan geri durmuyordu. Kral III. Frederik Wilhelm ise Divan-ı Hümâyün'a Fransa ve İngiltere'yle gelecekteki ilişkilerde denge sağlamak için ihtiyatlı davranmasını tavsiye ediyordu. (Zinkeisen, *age*, VII, s. 86).

56- Osmanlı Devleti'nin Mısır'da hâkimiyeti boyunca tam manasıyla kontrol altına alamadığı Kölemenler, Fransa'nın Mısır'ı işgali esnasında Osmanlı-İngiltere-Rusya'dan oluşan müttefik bloğun yanında yer almışlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin, Kölemenleri Fransa'nın bölgeden tahliyesinden sonra tasfiye edeceği aşıkardı. Bu sebeple Kölemenler, İngiltere'yle iş birliğine giderek kendilerini güvence altına almaya çalışmışlardır. Sebastiani'nin İstanbul'a ziyareti ise İngiltere'nin söz konusu Kölemen politikasından dolayı tarafların aralarının açılmaya başladığı döneme denk gelmişti (İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan bu sorun hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Selda Güner, "Mısır'ın Son Memlûk Beyleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XI/22 (2015), s. 227–248).

57- Mahmud Râif Efendi Ağustos 1800-Ağustos 1804 yılları arasında reisülküttaplık yapmıştır (Kemal Beydilli, "Mahmud Raif Efendi", *DİA*, XXVII(2003), s. 382). Nizâm-ı Cedîd devrinin önde gelen bürokratlarından olmasının yanı sıra Nizâm-ı Cedîd'e dair bir eser de kaleme almıştır (Kemal Beydilli-İlhan Şahin, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*, Ankara 2001).

58- Zinkeisen, *age*, VII, s. 86.

59- BOA, HAT, nr. 89/3635.

60- Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, (çev. Hür Güldü), İstanbul 2008, s. 118–119.

desteklediği ve III. Selim'in ön protokolü onaylamamasında rol oynadığına dair satırlar,⁶¹ Zinkeisen'in söz konusu iddialarını değerlendiren dikkate alınmalıdır.

Sebastiani'in İstanbul'a varır varmaz daha Osmanlı makamları ile resmî temasa geçmeden Rus elçisi Tomara tarafından davet edilmesi ise Napolyon'un en başından beri Rus-İngiliz muhalefetinden endişelenmekte ne kadar haklı olduğunu ortaya koymaktaydı. Taraflar arasındaki ilk temasta Tomara, Sebastiani'a III. Selim'in mektubu almasını ve ön barış protokolünü onaylamasını önlemek için elinden geleni yapacağını açıkça ifade etmiştir⁶². Hatta daha da ileri giderek Napolyon'un Osmanlı Devleti ile dilediği şartlarda bir ön barış protokolü imzalamak için Seyyid Ali Efendi'nin kâtib/tercümanı Codrika'ya⁶³ rüşvet verdiğini iddiasında bulunmuştur. Sebastiani ise Napolyon'un kimseyi satın almayı ihtiyacı olmadığını ancak antlaşmalar yapmak için ülkesinin adalet ve çıkarlarından başka bir kuralı olmadığı gibi düşmanıya barış yoluyla antlaşmaya varamadığı takdirde savaşın ikna edici gücüne başvurduğunu ifade etmiştir.⁶⁴ Babiâli'nin bu hususta kendisine danışacağından emin bir tavırla konuşan Tomara'nın, Fransa ve Rusya arasında yapılan ön barış protokolünde, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile Fransa arasında arabulucu olmayı kabul ettiğini beyan eden maddeyi⁶⁵ ilk anda görmezden geldiği anlaşılmaktadır. Ancak taraflar arasında yapılan ikinci görüşmede Tomara, kendisinin de hazır bulunması şartıyla Sultan'dan onun için bir görüşme talep edeceğini bildirmişti. Tomara'daki bu tavır değişikliğinden Osmanlı ve Fransa arasında yapılacak antlaşmanın İstanbul'da ve onun tavassutuyla yapılmasını istediği sonucuna ulaşan Sebastiani ise bu teklifi reddetmiştir.⁶⁶

Sebastiani, Tomara ile gerçekleşen bu görüşmeden hemen sonra Reisülküttap Mahmud Râif Efendi'den resmi bir randevu talep etmiş ve ilk temas Sadaret Kaymakamı ve Kethüdası ile Reisülküttap'ın hazır bulunduğu, alışılmış ritüellerin dışında kalan bir seremoni ile gerçekleşmiştir.⁶⁷ Cereyan eden müzakerelerden Osmanlı Devleti'nin Rus ve İngiliz elçilerinin büyük baskısı altında bulunduğu sonucunu çıkaran Sebastiani, ön protokol metninin tamamen kabul edilmemesi halinde nihai antlaşmanın da gerçekleşmeyeceğini ifade etmiştir. Bu sırada Tomara da dediğini yapmış, Rusya ve İngiltere'nin dâhil olmadığı ön barış görüşmesinin kabulünü Londra Antlaşması'nı zedeleyeceği gerekçesiyle protesto etmişti.⁶⁸ Babiâli bir kez daha iki ateş arasında kalmıştı. Taraflar bu konuyu çözüme kavuşturamadıkları gibi Sebastiani'in Osmanlı protokolüne aykırı olarak mektubu bizzat Sultan III. Selim'e teslim etme isteği de tartışma konusu olmuş ve iş sürüncemede kalmıştı.

61- P. Coquelle, *agm*, s. 445.

62- AF IV 1688, Dossier 2, 39

63-Codrica/Godrica Paris elçisi Seyyid Ali Efendi'nin maiyetinde Paris'e gitmiş ve daha sonra Fransız dışişlerinde özel müşavirlik mevkiine getirilmiş bir Rum'dur. Niyazi Berkes'in söz konusu şahsın Osmanlı toprakları üzerinde bir paylaşım projesini Napolyon'a sunduğu yönünde verdiği bilgi (Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2002, s. 123) Tomara'nın bu iddialarını destekler mahiyettedir.

64- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

65- İsmail Soysal, *age*, s. 313.

66- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

67- P. Coquelle, *agm*, s.447.

68- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

Protokol krizini çözmek üzere yapılan görüşmelerde reisülküttap Mahmud Râif Efendi, Sebastiani'a Osmanlı teşrifat kaidelerine göre böyle bir imtiyazın yalnızca Babıâli nezdinde hükümetlerinin sefirleri olarak onaylanmış kişilere tanındığını, dolayısıyla bu isteğin kabul edilmesinin imkânsızlığını anlatıyordu. Teklifi kabul edildiği takdirde, bunun Napolyon'un barışın ön hazırlıkları ve barış müzakereleri sırasında yumuşamasına katkı sağlayacağını ileri süren Sebastiani da bu ayrıcalığın kendisine tanınmasına bilhassa ağırlık veriyordu.⁶⁹ III. Selim ise bu ziyaretin asıl amacının İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin arasını açmak olduğu yönünde oldukça isabetli bir tespit yapıyor, ön barış protokolü imzalanmış olmasına rağmen Fransa ile hala savaş halinde olduklarını ileri sürerek onu huzuruna kabul etmiyordu.⁷⁰ Bu arada İngiltere, Rusya ve Napoli elçileri Fransa ile yeni bir başlangıç yapma adına Osmanlı Devleti'nin temel bir parçası olan protokol kurallarının hiçe sayılmasının büyük bir tehlike yaratacağını ima ediyorlardı. Prusya elçisi Knobelsdorf ve İspanya büyükelçisi ise Sebastiani'ın yanında yer almaktaydılar.⁷¹

Sebastiani, Zinkeisen'in iddialarına göre Prusya elçisi Knobelsdorf'un çabaları ve desteği sayesinde⁷², kendi raporuna göre ise taleplerine yirmi dört saat içerisinde olumlu cevap verilmediği takdirde geri döneceğini bildirmesi üzerine^{73*} III. Selim ile görüşmek için gerekli izni alarak bu açmazı aşmayı başarmıştı.⁷⁴ Ancak III. Selim ilk kararından dönmeyecek, onunla resmî bir kabulde değil, gayr-i resmî olarak düzenlenen gizli bir toplantıda görüşecekti. Sebastiani söz konusu toplantıda da protokol kurallarına uymamış ve kendisine hediye edilen samur kürk yerine üniformasıyla Sultan'ın huzuruna çıkmıştı. Müslümanların halifesinin Hristiyan bir subayı üniformasıyla kabul etmesinin geleneklere olduğu kadar, dinî kurallara da aykırı olan bir ülkede bunu başarmış olmanın gururunu yaşadığı, raporundan anlaşılmaktadır.⁷⁵ Sebastiani'ın III. Selim'e, Napolyon'un mektubunu teslim ettiği huzura kabul, 8 Aralık 1801'de Aynalıkavak Kasrı'nda saat 10'da gerçekleşmiştir.⁷⁶ Reisülküttap ve tercüman Callimachi'nin eşliğinde Sultan'ın huzuruna çıkarılan Sebastiani, Napolyon'un eski dostane ilişkilerin tesisi ve III. Selim'e olan saygı ve meylini ifade ettiği mektubunu takdim etmiştir. Sebastiani, Napolyon'un sağlığını soran ve barış isteğini ifade eden III. Selim ile söz konusu görüşmesinin ve aralarında geçen diyalogların Osmanlı devlet adamları ile diplomatik çevrelerde bıraktığı etkinin tarif edilemez olduğunu kaydetmektedir. O görüşmeden sonra kendisi ve devleti nezdinde III. Selim'in Fransızların yakın bir dostu olarak kabul edildiğini ve bu haklılığını ispatlayan

69- BOA, HAT nr. 261/15023.

70- Aynı yer.

71- Zinkeisen, *age*, VII, s. 86–91; AF IV 1688, Dossier 2, 39.

72- Zinkeisen, *age*, VII, s. 87–88.

73- Diplomatik ilişkileri kesme tehdidi Sebastiani'ın Doğu misyonun bir parçası olarak 1806–1808 yılları arasında İstanbul'da Fransa büyükelçisi olarak görev yaptığı esnada da pek çok kez kullandığı ve başarılı sonuçlar elde ettiği bir taktik olacaktır (bk. BOA, HAT nr. 16197 B, 16195).

74- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

75- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

76- P. Coquelle, *agm*, s. 447.

birçok sebebi olduğunu belirtmektedir.⁷⁷ Sebastiani, bu görüşme neticesinde her ne kadar ön barış protokolünü onaylatamamış olsa da iki ülkeyi yakınlaştırmak için sarf ettiği bireysel çabanın işe yaradığı kanaatindedir. Görüşmenin bitiminde kendisine kayığına kadar eşlik eden Callimachi'nin Sultan'ın onu kendi üniformasıyla kabul etmesinin kimseye bahşedilmeyen büyük bir onur olduğunu söylemesi, yine III. Selim'in onunla iki kez konuşması, dönüşte kayığın köşke yakın geçirilmesini emrederek bir kez daha Sebastiani ile göz teması kurması ve kaymakama görüşmeden memnun kaldığını ifade etmesi, Sebastiani'in bu düşüncesinde ne kadar haklı olduğunu ispatlamak için sıraladığı argümanlar arasındadır.⁷⁸

III. Selim'le görüştüktan sonra bir müddet daha İstanbul'da kalan Sebastiani, bu esnada yeniçeri kışlarını ve tersaneyi gezmişti. Camileri gezme isteğine ise Tomara'nın başına gelenler⁷⁹ gerekçe gösterilerek izin verilmemişti. İstanbul'dan ayrılmadan önce Sebastiani, İstanbul içinde ve çevresinde bulunan göçmenler dahil tüm Fransızları bir araya getirerek, onlara Fransa'nın gelişen durumunu ve Napolyon'un gücünü gösteren muhteşem bir tablo sundu. Tüm güçleriyle bu durumun devam etmesine katkıda bulunmaları ve İstanbul'da işi bitenlerin vatanlarına dönmesi için onları teşvik etmişti.⁸⁰

III. Selim'in Napolyon'a olan cevabî mektubu ise 18 Aralık 1801'de kendisine teslim edilmiştir. İçerik ve biçim bakımından sıradan olan bu mektupta⁸¹, öncelikli olarak Sebastiani'in gelmesinden dolayı duyulan memnuniyet ve Fransa ile ilişkilerin eskiden olduğu gibi daha iyi düzeye çıkarılması arzusunun taşındığı belirtiliyordu. Yapılması öngörülen adalet ve dostluk antlaşması için Napolyon'un da çaba sarf etmesi talebiyle nihayetlenen söz konusu mektup aslında İngiliz-Rus diplomasisinin kazandığı bir zaferdi. III. Selim, 1 Ekim 1801'de Londra'da Fransa ve İngiltere arasında yapılan ön barış protokolünü bahane ederek Osmanlı-Fransa ön barış protokolünü onaylamamış ancak Osmanlı Devleti'nin Amiens'deki konferanslarda temsil edilmesini istemişti. III. Selim tarafından ön protokolü onaylamamak için ileri sürülen bu gerekçenin, Tomara'nın Osmanlı Fransa ön protokolü hakkındaki düşünceleri ile birebir örtüşmesi ise Rusya'nın Saray ve Babiâli üzerindeki nüfuzunu göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.

Talleyrand'dan Amiens Konferansı'nın hızla ilerlediğine dair bir mektup alan Sebastiani, Babiâli'ye 25 Aralık 1801'de İstanbul'dan ayrılacağını bildirdi. Kendisine pırlantalarla bezenmiş Osmanlı izlerini taşıyan bir kutu, Lagrange'a ise Hindistan şalları hediye edildi.⁸² Protokol kurallarına göre Sabastiani'a ve maiyetindekilere verilen

77- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

78- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

79- Napoli elçisi ve İsveç maslahatgüzaranın eşlik ettiği Tomara, maiyeti ile birlikte İstanbul camilerini gezmek üzere izin almış ancak Süleymaniye Camii'nde medrese öğrencilerinin takunyalı ve taşlı saldırısına uğramıştı. Olayda Napoli elçisi yaralanırken Tomara'nın eşi baygınlık geçirmiş, Yeniçeri Ağası'nın gelmesiyle olay yatışmıştı. Tomara'dan resmen özür dilenerek, şeyhülislamın fetvasıyla olaya karışan dört kişi idam edilmiş, 13 kişi de halka açık yerde falaka cezasına çarptırılmıştır (Zinkeisen, *age*, VII, s. 76).

80- P. Coquelle, *agm*, s. 452.

81- Le Baron I. De Testa, *age*, C. I, s. 503-504; BOA, HAT, nr. 139/5734.

82- BOA, HAT, nr. 245/13809.

hediyeler alışılmışın dışında değildi. Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa'nın⁸³ albaya verdiği diğer görkemli hediyelerin yanı sıra İslâmî geleneklere aykırı olarak portresini hazırlatıp armağan etmek istediği, ancak buna cesaret edemediği iddiası⁸⁴ oldukça enteresandır.

27 Ocak 1802'de Paris'e ulaşan Sebastiani, raporunu sunmak üzere bir an bile dinlenmeksizin Talleyrand ve Napolyon'un bulunduğu Lyon'a doğru yola çıkmıştır.

1801 Tarihli Raporu⁸⁵

Tüm coğrafyasında isyanların yaşandığı, harap olmuş ve tam anlamıyla inkıraz halinde bir Osmanlı Devleti tasvirine yer verilen söz konusu rapora göre 13 Ekim 1801'de Paris'ten ayrılan Sebastiani'nin ilk durağı Münih olmuştur. Burada şâşaalı bir şekilde karşılanmış, Napolyon'un elektöre⁸⁶ yazdığı mektubu teslim ettikten sonra geçtiği Viyana'da, üst düzey yetkililere bir sunum yapmış ve Fransa büyükelçisi Champagny ile de görüşmüştür. Güzergâhı üzerinde olan Alman İmparatorluğu'nun özellikle de Macaristan, Banat ve Transilvanya eyaletlerinin büyük bir kısmından geçen Sebastiani, söz konusu yerlerin hâlihazırdaki nüfusu, sanayisi, kaleleri ve kamuoyu hakkında bilgi aldığını kaydetmektedir. Ancak raporunda bu hususlara dair ayrıntılar bulunmamaktadır.

İstanbul'a gitmek için güzergâh oluştururken Hırvatistan'ı ve Bosna'yı geçmeyi planlayan Sebastiani, Belgrad'da yeniçerilerin ve hemen hemen bütün Bosna'nın ayaklanması nedeniyle, rotasını Eflak'a (Wallachia) çevirmek zorunda kalmıştır. Belgrad ve Bosna'nın bereketli topraklara sahip olmasına rağmen nüfusunun azlığına dikkat çeken Sebastiani, bunun sebebini söz konusu coğrafyada yaşanan savaşlara ve kargaşalara bağlamaktadır. Bölge sakinlerinin Rusya'daki Niester eyaletinde ya da Avusturya'nın Transilvanya topraklarında barış ve güvenlik aradıklarını kaydetmektedir.

Bükreş'te, Eflak Voyvodası Michael Sutz⁸⁷, tarafından da görkemli bir törenle karşılanan Sebastiani, voyvodayı yeteneksiz ve İstanbul'da verdiği servet değerindeki rüşveti telafi edebilmek için keyfi vergilerle Transilvanya'yı ezen bir adam olarak tanımlar. Sebastiani diğer tüm Rumlar gibi Avrupa'nın herhangi gücüne (devletine) bağlı olmayan Sutz'un aynı dinden (Hristiyan-Ortodoks) ve sınırdaş olmaları hasebiyle Rusya'yla daha yoğun ilişkiler kurduğunu kaydetmektedir. Ancak bunun altında bölgenin

83- Küçük Hüseyin Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nejat Göyünç, "Küçük Hüseyin Paşa"; *DİA*, XIX (1999), s. 6–8.

84- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

85- Sebastiani'nin yolculuğu ile Osmanlı Devleti'ne dair yaptığı gözlemler kendi kaleminden aktarılmış olup (AF IV 1688, Dossier 2, 39) gerekli görülen yerlerde dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır. Bahse konu belge Le Baron Testa tarafından aynıyla yayınlanmıştır (bk. Le Baron I. De Testa, *age*, C. I, s. 504–514).

86- Wittelsbach Hanedanı üyesi olan Maximilian I 1799–1806 yılları arasında Münih elektörü olup 1806 yılında kurulan Bavyera krallığının ilk kralı olmuştur. (Mark Hillary Hansens, *Kings, Rulers, And Statesmen*, NY 1967, s. 119).

87- Michael Soutso'nun Eflak Voyvodalığı, Pazvandoğlu isyanının yaşandığı 1801–1802 yıllarına tesadüf etmektedir (Christine M. Philliou, *age*, s. 43, 184).

Rusya'nın kontrolüne geçmesi arzusu ya da korkusunun yattığını da ilave etmiştir. Avusturya ile arasında sınır olan Karpat Dağları'nın Eflak'a doğal bir koruma sağladığını ifade eden Sebastiani, tek bir çıkışı olan ve Olt Vadisi'ni bölen Olt Nehri'nin gemiyle geçilebilir bir derinlikte, doğal bir savunma hattı oluşturduğunu ilave etmiştir. Eflak'ın nüfusunun 1.400.000 olduğu, devlete yıllık yedi milyon tutarında vergi (haraç) ödeyen voyvodanın Pazvandoğlu'na karşı kullanılmak üzere tertip edilen ancak hiç bir işe yaramayan birlikleri bulunduğu da verdiği bilgiler arasında yer almaktadır.⁸⁸ Sutzu'nun aldığı güvenlik tedbirleri eşliğinde Rusçuk üzerinden Tuna kıyılarına gelen Sebastiani, Vidin'den Karadeniz'in ağzına kadar olağanüstü genişliğe sahip olan nehrin üzerine bir köprü kurmanın ve bir ordunun filoyla da buradan geçmesinin imkânsızlığından bahsetmektedir.

Bulgaristan'ı Eflak'a göre daha kalabalık ve bayındır bulan Sebastiani'a göre hepsi Yunan yani Ortodoks olan Eflaklılara karşılık Bulgarlar, Yunan(Ortodoks) mezhebine mensup olmakla birlikte Müslümanlığı da kabul etmişlerdi. Buradan geçmek isteyen bir ordunun ne yol ne de iâşesizlik engeline takılmayacağını belirten Sebastiani, Emus (Haemus) Dağı veya Balkanların herhangi bir zorluk yaşanmadan birkaç saat içinde geçilebileceğini ve hatta ağır topçular için bile kullanılabilir bir yol bulunduğunu kaydetmiştir. Emus Dağı'nı aştıktan sonra Rumeli'ye varan Sebastiani'a göre bölgenin verimli toprakları sakinlerinin sefaletiyle tezat oluşturmaktadır. Hırsız yatağı olarak tanımladığı Rumeli'de sadece yanmış ve ıssız köylerle karşılaştığını ifade eden Sebastiani, eşkıyaların hırsızlıkla yaşayamayacakları zaman asi hükümetlerin hizmetine girdiklerini ve Babiâli'nin bugünkü zayıflığı yüzünden Edirne'de ve hatta İstanbul'un çevresinde olan binlerce eşkiyayı yok edemediğini kaydetmektedir.⁸⁹

İsyan ve anarşinin sadece Bosna'yı değil, neredeyse imparatorluğun bütününi perişan ettiğini belirten Sebastiani, en önemli asilerin Pazvandoğlu, Tepedelenli Ali Paşa ve Cezzâr Ahmed Paşa olduğunu kaydetmektedir. Sebastiani'a göre koyu bir Nizâm-ı Cedid düşmanı olan Pazvandoğlu, İstanbul'u ve imparatorluğu ele geçirme gibi cesur bir fikre sahip olsa bile ne savaş ne de barış yoluyla projesini gerçekleştirebilecek bir

88- Sebastiani'in Eflak hakkında verdiği siyasi, coğrafi, demografik ve mali bilgileri karşılaştırmak için bk. Feyzullah Uyanık, "II. Mahmud Dönemi Osmanlı İdaresinde Eflak Boğdan", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış) Doktora Tezi*, Edirne 2018, s. 133-142, 21, 27-28, 97-109.

89- Sebastiani'in eşkıya ve asi hükümetler şeklinde ifade ettikleri aslında Dağlı asiler ve âyanlardır. 1768-1774; 1787-1791/1792 yıllarını kapsayan ve 24 yıl süren Osmanlı Devleti-Rusya-Avusturya arasında cereyan eden savaşlar beraberinde Dağlı İsyanları ve Ayanlar Çağı olmak üzere iki büyük problemi getirmiştir. Devlet Dağlı İsyanları ile 1791-1808 yılları arasında mücadele edecektir (ayrıntılı bilgi için bk. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, İstanbul 1983) Asli görevleri vergi tahsilatında ahali ve devlet arasında aracı olmaktan ibaret olan âyanlar ise merkezi otoritenin taşrada inkıraz bulmasından faydalanarak yavaş yavaş hanedana dönmeye başlamışlardır (Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, İstanbul 1338 (1922), s. 1657-1661). Söz konusu süreçte ise devletin uğraştığı en büyük sorunlardan biri haline gelmişlerdir (Âyanlar ve âyan-eşkıya işbirliği hakkında bk: Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, Ankara 1994; Yuzo Nagata, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997; Süheyla Yenidünya, "III. Selim Devri'nde Merkezi Yapının ve Rumeli'nin Yeniden Organizasyonuna Dair Bir Lahiya", *Türk Kültürü İncelemeleri*, XXX (2014), 97-140).

kapasiteye sahipti. Ona göre Pazvandoğlu'nun gücü, askerî birliklerinden değil Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa ve Yeniçeri ağası tarafından himaye edilmesinden⁹⁰ ve Nizâm-ı Cedîd aleyhtarları olan yeniçeriler ile yeni uygulamalardan memnun olmayan Müslüman kamuoyunun kendisine duyduğu sempatiden kaynaklanıyordu. Yeniçerilerle arasındaki bu bağ, Pazvandoğlu'nu devlete karşı zafere taşıyan amillerin başında geliyordu.⁹¹ Pazvandoğlu-Fransa ilişkisine de değinen Sebastiani, Fransız Hükümeti'nin hiçbir zaman onunla Osmanlı Devleti'nin aleyhine temas kurmadığına dikkat çekmektedir. Fransa'nın asi Pazvandoğlu'nun ilerleyişini durdurmak üzere yapacağı bir hamlenin ise iki devleti daha da yakınlaştıracığı kanaatini taşımaktaydı. Babîâlî'nin, Napolyon'un Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını korumak adına asilere yapacağı müdahaleden memnun olunacağını ve nihai barış antlaşmasında da bu talepte bulunulacağını bildirmesi, onun söz konusu düşüncesini destekler nitelikteydi. Hatta bir arabulucu, Babîâlî'ye tüm isyancıları bastırmak veya pasifleştirmek için küçük bir Fransız birliğinin istihdam edilmesini dahi kabul ettirebilirdi.

Sebastiani, asi paşalar arasında saydığı Tepedelenli Ali Paşa'nın da vergilerini ödemediğini, devleti tanımadığını, Karadağ'a savaş açtığını ve artık Arnavutluk ile Mora'da bir devlet kurma planını gizlemediğini kaydetmektedir.⁹² Devletin çok

90- III. Selim'le olan kişisel ilişkisi sayesinde araştırma, inceleme ve uzlaştırma yanlısı olanlara karşı daha radikal olan Nizâm-ı Cedîd kadrolarının başını çeken (Stanford J. Shaw, *age*, s. 116) Küçük Hüseyin Paşa'nın, tenkilinde görevlendirildiği Pazvandoğlu'nun hamisi olduğu iddiası - güçleninceye kadar bir müddet Nizâm-ı Cedîd muhalifi kimliğini gizlemiş olup (Stanford Shaw, *age*, s. 309) paşanın himayesine girmesi ihtimaline rağmen- dikkatle değerlendirilmelidir.

91- Sebastiani'nin Pazvandoğlu'nun taşradaki Nizâm-ı Cedîd muhaliflerinin önde gelen isimlerinden birisi olduğuna (Stanford J. Shaw, *age*, s. 309) ve üzerine asker gönderildiğine dair verdiği bilgiler doğrudur. Kasım 1797'de âsi ilân edilmiş ve tedbi hakkında fetva verilmiştir. Kendisine karşı yabancı bir devletle savaşılacakmış gibi geniş kapsamlı askerî tedbirler alınmaya başlanarak 1798 başlarında Edirne'de büyük bir ordu hazır duruma getirildi. Anadolu Beylerbeyi Seyyid Alo (Ali) Paşa Eflak ve Kalafat, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa Bosna üzerinden, esas kuvvetler ise Kaptan-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa kumandasında sevk edildi (Nisan 1798). Tuna üzerinden bir filo harekâta iştirak etti. Buna rağmen askerî harekât ve Vidin'in aylar süren muhasarası başarısız geçti ve hezimetle sonuçlandı 46–58). Affedilip vezirlik verilmesine rağmen itaat etmeyen Pazvandoğlu çevredeki eşkiyayı da himaye etmeyi sürdürdü. Şeyhülislâm konağında toplanan bir mecliste tekrar âsi ilân edilerek vezâreti kaldırılmıştır (Kasım 1800) ve Rumeli valiliğine getirilen Hakkı Paşa tedbiyle görevlendirilmiştir (Nisan 1801). Belgrad'da isyan eden yamaklara destek vermesi ve Eflak topraklarında huzursuzluk çıkaran müdahalelerde bulunması üzerine buradan el çekmesi şartıyla Ağustos 1802'de vezirliği iade edilmiştir. (Kemal Beydilli, "Pazvandoğlu Osman", *DİA*, XXXIV (2007), s. 209).

92- 1785 yılında Tırhala Mutasarrıflığı ve Derbendler Başbuğuluğu'na getirilen Tepedelenli Ali Paşa Sırp, Dağlı ve Pazvandoğlu isyanlarının bastırılmasında Sulyotlar'ın, Adriyatik dağlık bölgelerinin denetim altında tutulmasında etkin bir rol oynamıştır. Ancak bununla birlikte bölgede her geçen gün nüfuzunu arttırarak, dönemdeki birçok benzeri gibi devlet kurma yeteneğine sahip mahallî güçlerin en önde gelenlerinden birisi olmuş ve çok geniş bir bölgeyi idaresi altına almayı başarmıştır. İmparatorluğun Adriyatik Denizi'ne açılan önemli bir bölgesini elinde tutan Ali Paşa dış siyasetin yarattığı fırsatlardan faydalanmaya çalıştı ve bağımsız bir prens gibi hüküm sürerek özellikle 1811'de gücünün doruk noktasına ulaştı. II. Mahmud'un merkezî otoritenin sağlanması amacıyla mahallî güçleri ortadan kaldırmayı hedefleyen siyaseti, yarı müstakil bir tutum içinde her geçen gün bir tarafa saldırmakta ve yayılmakta olan Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasını kaçınılmaz duruma getirmekteydi. (Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", *DİA*, XL (2011), s. 477–478). II. Mahmud ve Hâlet Efendi'nin ortaklaşa oluşturdukları devleti ayanlardan temizleme politikası neticesinde Tepedelenli Ali Paşa asi

iyi tanıdığı ve pozisyonunu bildiğini iddia ettiği Cezzâr Ahmed Paşa⁹³ hakkında ise öğrenebildikleri, Sadrazam ve (Yusuf Ziya Paşa)⁹⁴ ordusunun Suriye'den geri dönmesine henüz izin verilmediği ve III. Selim'in bağlantısının kalmadığı bu eyaletten artık hiç bir şey elde edemeyeceğinden ibarettir.

Sebastiani ücretli ve daimi ordu olarak bahsettiği sayıları 60.000'ni bulmayan yeniçerilerin ise başkentin güvenliğini sağlamak ve devletin diğer başlıca şehirlerini korumak için sayıca pek yeterli olmadıklarını kaydetmektedir. Haklarını ve itibarlarını giderek kaybeden yeniçerilerin neredeyse tümünün aile babası, zanaatkârlar ve işçilerden oluştuklarını, bu sebeple savaştan son derece korktuklarını ancak liderlerine karşı acımasız olduklarından bahsetmektedir. III. Selim'in, Fransız tarzında dökülmüş gayet iyi durumda ve hatırı sayılır miktarda top ve mühimmata sahip olduğunu⁹⁵ ancak Türklerin bu gücü nasıl kullanacaklarını bilmedikleri, ayrıca askerî nakliyyeye dair organizasyonun olmadığı da verdiği bilgiler arasındadır. Sebastiani, Fransız Brune (Jacques Balthazard Le Brun) ve Benoit (Jean-Baptiste Benoit) tarafından inşa edilen⁹⁶ ve 3'e 3 güverteli 20

ilan edilerek Hurşit Ahmed Paşa, tenkiliyle görevlendirilmiştir. (Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kâhyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, İstanbul 2018, s. 281–300). Balkanlarda ayanlığın son ve en güçlü temsilcisi olan Tepedeleni Ali Paşa 1820–1822 yılları arasını kapsayan iki yıllık mücadeleden sonra 1822 yılında öldürülmüştür.

93- Sayda valiliğine atandığı 1775 yılından ölüm tarihi olan 1804 yılına kadar Sayda ve hinterlandını kontrolü altına tutan Cezzâr Ahmed Paşa bölgedeki âsi aşiretler, nüfuzlu yerli beyler, hatta valilerle mücadele ederek otoritesini kabul ettirmeye, bunu yaparken de Osmanlı hükümet merkezini dikkatle takip etmeye çalışacaktı. Osmanlı hükümeti ise bölgenin karışık sosyal yapısı ve nüfuzunun zayıflığı yüzünden onun giderek güçlenip örneklerine sık rastlandığı gibi müstakil bir devlet kurmaya çalışacağından endişe ediyor, onun hareketlerini zaman zaman şüphe ile karşılıyordu. Bölgede devletin gücünü temsil etmekten ziyade o kendi şahsî gücü ve nüfuzu sayesinde ölümüne kadar bu bölgeyi idare edebilmiş, Osmanlı hükümetinin bu gücü sınırlama çabaları bir sonuç vermemiştir. Akka'da Napolyon'a karşı kazandığı zafer, İstanbul'da büyük sevinç yaratmakla birlikte Mısır'ın Cezzâr tarafından ele geçirileceği endişesinin de hâkim olmasına neden oldu. Nitekim Mısır'a sadrazam ve serasker Yûsuf Ziyâ Paşa ordu ile gönderilmiş, kendisine büyük yetkiler tanınacağını ümit eden Cezzâr ise bu durumdan huzursuz olmuştu. Hatta Yûsuf Ziyâ Paşa merkeze gönderdiği bir raporda Mısır işinin hallinden sonra "*habâset*"inden bahsettiği Cezzâr'ın işini bitireceğini yazmış, Cezzâr da Yusuf Paşa'dan şikâyet eden arzlar göndermiş ise de Yusuf Ziya Paşa İstanbul'a geri çağırıldığı için bu siyasî mücadele bir sonuç vermedi. Cezzâr'ın Yafa'yı ele geçirip (1802) Nablus emîriyle mücadeleye girişmesi alenî isyan olarak yorumlandıysa da, Vehhâbî tehlikesi yüzünden affedilerek Hicaz seraskerliğiyle Şam valiliğine getirildiği gibi Mısır işleri de kendisine bırakıldı. Artık iyice yaşlanan Cezzâr, bu tarihten sonra devlet için bir tehdit olmaktan çıkmış, bir süre sonra her bakımdan geliştirip kendisine merkez yaptığı Akka'da vefat etmiştir (Feridun Emecen, Cezzâr Ahmed Paşa, *DİA*, VII(1993), s. 517–518). Cezzâr Ahmed Paşa'nın Mısır'daki Faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Şehabeddin Tekindağ, "Cezzar'ın Mısır'daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma", *Tarih Dergisi*, S.26(1972), s. 123-128.

94- Yusuf Ziya Paşa, Fransa'nın Mısır'a saldırısı ve savaş ilânı üzerine (Eylül 1798), sadarete getirilerek 1 Haziran 1799'da orduyla beraber İstanbul'dan yola çıkmış ve üç yılı aşan sefer günleri sonunda 3 Ağustos 1802'de galibiyetle geri dönmüştür (Yusuf Ziya Paşa hakkında bilgi için bk. Kemal Beydilli, "Yûsuf Ziyâ Paşa", *DİA*, XLIV (2013), s. 34–37).

95- III. Selim'in topçu ve humbaracı ocaklarında yaptığı revizyon için bk. Stanford J. Shaw, *age*, s. 159–168.

96- Tersanedeki inşaat ve onarım tesisleri 1792–1797 yılları arasında Le Brun'un rehberliğinde modernize edilmiş ve beş yeni gemi tipi çizilmiştir (Stanford J. Shaw, *age*, s. 211). İkilinin Osmanlı donanmasındaki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Tuncay Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2014, s. 153–160.

firkateyni kapsayan 27 gemiden müteşekkil Osmanlı donanmasının ise teknik manada Avrupa'nın en güzel donanmalarından biri olduğunu kaydetmektedir. Ancak bununla birlikte deniz subaylarının, haritalarının olmadığını, derinlikten anlamadıklarını ve pusula kullanamayacak derecede bilgisiz olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁷ Osmanlı Devleti hakkında “*eskiden bu kadar müthiş olan bu güç her tarafından çöküyor*” diyen Sebastiani, inkırazın sebebinin ise Osmanlı Devleti'nin yapısında bulunabileceğini kaydetmektedir. Sebastiani'a göre Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan devlet, o zamanlar bir siyaset başyapıtıydı. Ancak geçen zaman içerisinde o üstatlar ve büyük insanlar değişmiş, yasalar ise bu süreçte revize edilmemişti. Bu durum imparatorluğun hâlihazırdaki vaziyetinin en büyük sebebiydi.

Sebastiani dinleri, gelenekleri, kıyafetleri çıkarları birbirinden farklı olan Müslümanları, Yunanlıları (Rumları), Ermenileri ve Yahudileri bünyesinde barındıran kozmopolit Osmanlı kamuoyu hakkında bilgi sahibi olmanın mümkün olmadığını kaydetmektedir. Sadece Osmanlı Devleti değil, zayıflık hissini devam ettiği herhangi bir hükümet nasıl bütün bu farklılıklara rağmen bir birlik sağlayabilir? diye soran Sebastiani, İslamiyet dışında herhangi bir dine bağlı olanları düşmanları olarak gören Müslümanların, hiçbir Avrupa ülkesini tercih etmelerinin ya da ona bağlılık duymalarının mümkün olmadığını kaydeder. Ancak Müslüman toplumun aksine yönetici elitlerin ve imparatorluğun aydınlanmış bütün mensuplarının, yalnızca Fransa'nın kendi hükümetlerini destekleme gücü ve ilgisine sahip olduğuna ikna olduklarından şüphesi yoktur. Özellikle Rusya'ya yakın coğrafyalarda yaşayan Rumların, görüşlerinin uygunluğu ve Osmanlı Avrupa'sını ele geçirme umuduyla Rusya'nın partizanı haline geldiğini belirten Sebastiani'a göre tüm Katolikler gibi Ermeniler de Fransa'ya bağlıydı. Yahudiler ise başka yerlerde olduğu gibi yeni spekülasyon malzemeleri sunmayan herhangi bir hükümet değişikliğine karşı kayıtsızdılar.

Raporuna, Mısır'da Osmanlı Devleti'nin ve İngiltere'nin durumu hakkında, yüzeysel de olsa bilgi vererek devam eden Sebastiani, Osmanlı askerî kuvvetlerinin sadece Kahire ve çevresinde bulunduğunu, Gize ve Süveyş'te 7.000, İskenderiye ve Dimyat'ta da 2.500 İngiliz askerî olduğunu kaydetmektedir. İngiliz General Sidney Smith'in şimdiden bütün kuvvetlerini Yukarı Mısır'da topladığını, Kaptan-ı derya ve Sadrazamı, ellerinde bulunan bütün beyleri serbest bırakmaya zorladığını belirtmektedir.⁹⁸ Reisülküttap Mahmud Râif Efendi de Kölemen sorunu hakkında kaygılarını gizlememiş ve kendisinden hükümetini, Osmanlı Devleti'nin lehinde olan tavrını Amiens Kongresi'nde de değiştirmemesi

97- Ahmed Cevdet Paşa H.1216/1801–1802 yıllarında tersanede mevcut olan ince donanmadan başka 4 adet 3 anbarlı, 24 kalyon, 22 firkateyn, 15 korvet'ten mürekkep 61 savaş gemisi olduğunu bunların da bir nevi ince donanma hükmünde bir kuvvet olarak kabul edilebileceğini kaydeder. Subayların ve askerinin eğitimsizliği ve yetersizliği hakkındaki satırları da Sebastiani'nin aktardığı bilgileri destekler niteliktedir (Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, VII, Dersaadet 1309, VII, s. 154, 349–351).

98- Mısır'da Kölemen Beyleri Küçük Hüseyin Paşa'nın planladığı şekilde bir araya toplanarak tutuklanmış ancak Lord Elgin'in şiddetli itirazları üzerine İngilizlere teslim edilmişlerdir (Yüksel Çelik, “III. Selim Döneminde Mısır'da İngiliz-Osmanlı Rekabeti”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (Ed. Seyfi Kenan), İstanbul 2010, s. 354–356).

için zorlamasını rica etmiştir. Sebastiani yaptığı temaslar sonucunda Babiâli'nin nihai antlaşmada Mısır'da beylerin hâkimiyetinin yıkılmasını ve ömür boyu bu topraklardan uzaklaştırılmalarını talep edeceklerini anladığını ve bu zaaftan yararlandığını kaydetmektedir.

İngilizlerin iddialarının sadece Mısır'a sınırlı olmadığını, Suriye ve Süveyş'te de bir konsolosluk açmayı talep ettiklerini Reisülküttap Mahmud Raif Efendi'den öğrendiğini ifade eden Sebastiani, bu şartlar altında ön barış protokolünde “*Mısır'da diğer güçlere verilen tavizlere Fransa'nın da ortak olması*” şeklinde yer alan maddenin “*daha sonra Mısır'da ya da Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi bir kısmında bir millet lehine verilecek tavizlere Fransız ulusunun da ortak olacağı*” olarak değiştirilmesi ve bildirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sebastiani en son olarak Babiâli'nin, Mısır'ın Fransa'ya ve özellikle de Napolyon'a olan bağlılığını saklamadığını kaydederek raporunu bitirmektedir.

Misyonunu kısmen de olsa yerine getirmekten ve İstanbul'da gördüğü ilgiden memnun olan⁹⁹ Sebastiani'in her ne kadar ön barış protokolünü onaylatamamış ve Babiâli üzerindeki Rus-İngiliz nüfuzunu kıramamış olsa dahi en azından iki ülke arasında eskiden beri var olan dostane ilişkinin kendi çabasıyla yeniden filizlendiğine inandığı raporundan anlaşılmalıdır.¹⁰⁰ Napolyon'un Sebastiani'in İstanbul'daki faaliyetlerinden memnun kaldığı, onu aşağıda açıklanacağı üzere, Doğu politikasının ikinci adımını teşkil edecek olan Kuzey Afrika-Mısır-Suriye-İonien Adalarına seyahati kapsayan ve İstanbul seyahatinden çok daha önem arz eden bir göreve atamasından anlaşılmalıdır. Ancak Napolyon'un bu planını hayata geçirmeden önce tüm dikkatini nihayetlenmek üzere olan Amiens Antlaşması'na vermesi gerekiyordu. Söz konusu antlaşma müzakerelerine, III. Selim'in talebine rağmen Seyyid Ali Efendi çağırılmadı. Ancak Osmanlı Devleti, antlaşmaya müzakerelerde yer almış gibi 8. ve 9. maddeler kapsamında dâhil edildi. 27 Mart 1802 tarihinde imzalanan Amiens Antlaşması'nı 15 Mayıs 1802'de kabul eden III. Selim, nihai Osmanlı-Fransa antlaşmasının İstanbul'da yapılması ısrarından vaz geçerek Amedî Gâlib Efendi'yi Paris'e göndermiş ve 25 Haziran 1802'de iki taraf arasında Paris Antlaşması¹⁰¹ imzalanmıştır. Napolyon'un niyeti, Paris Antlaşması'nı onaylatmak için Sebastiani'yi İstanbul'a geri göndermekti. Hatta görev çerçevesi çizilmiş, tazminat miktarının belirlenmesinde ve antlaşmanın yorumlanmasında ortaya çıkabilecek diğer soruların müzakeresinde yetkili kılınmıştı. Talleyrand, Reisülküttap Mahmud Raif Efendi'ye bir tavsiye mektubu dahi yazmıştı.¹⁰² Ancak nihai tahlilde Napolyon fikrini değiştirmiş, ona yeni ve çok daha önemli bir rota belirlemişti. Sebastiani Doğu projesi dâhilinde bu sefer Kuzey Afrika kıyılarına ve Mısır'a gidecek ve bölgede Osmanlı, İngiliz

99- BOA, HAT nr. 140-5808 I.

100- AF IV 1688, Dossier 2, 39.

101- Antlaşma metni için bk. *Muahadat Mecmuası*, I, s. 14-38.

102- P. Coquelle, *agm*, s.455. Paris Antlaşması'nı imzalamak üzere Paris'te bulunan Amedî Gâlib Efendi antlaşmanın imzalanmasından yaklaşık bir ay sonra (25 Ra 1217/26 Temmuz 1802) Babiâli'ye gönderdiği tahriratta Sebastiani'in İstanbul'a gitmek üzere görevlendirildiği bilgisini vermektedir (BOA, HAT, nr. 140/5808 H).

kuvvetleri ve Memlûk Beyleri hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlayacaktı. Bir diğer görevi ise Amiens Antlaşması'na göre Mısır'ı tamamen tahliye etmesi gereken İngiltere'nin İskenderiye'den kuvvetlerini çekmekten imtina etmesinin sebeplerini araştırmaktı.¹⁰³ Babiâli ile İngiltere arasında giderek büyük bir sorun haline gelen Kölemen meselesine İngiltere'nin aleyhine müdahalede bulunmak¹⁰⁴ ve Yedi Ada Cumhuriyeti'nde Fransa'nın hâkimiyetini tam olarak tesis etmek¹⁰⁵ ise resmî talimatlarında yer almayan ama Mısır yolculuğundaki gizli ajanda kapsamında yükümlü olduğu başlıca görevleriydi.

Mısır-Suriye'ye Yolculuğu ve Kaleme Aldığı Raporu (1802)¹⁰⁶

16 Eylül 1802'de Toulon'da "Cornélie" gemisine binen Sebastiani, 30 Eylül'de Trablus'a varmıştır. İsveç'in Trablus dayısına (Karamanlı Yusuf Paşa)¹⁰⁷ ödemeyi ertelediği haraç nedeniyle taraflar arasında meydana gelen münafereti bir antlaşmayla çözüme kavuşturmuştur. Söz konusu antlaşmaya göre İsveç, Karamanlı Yusuf Paşa'ya birikmiş borçları için 150.000, yıllık vergi olarak da 8.000 bin piastre/kuruş ödemeyi kabul etmiştir.

Sebastiani'nin, cesur, girişimci ve Fransa'nın dostu olarak tanımladığı Karamanlı Yusuf Paşa,¹⁰⁸ onu 1 Ekim 1802'de gösterişli bir resmi törenle karşılamıştır. Sebastiani, tüm İtalya'nın yeni cumhuriyette yer almasından ve kendi sularında bulunan Avrupa ticaret gemilerinin hepsine imtiyaz tanımaktan korkan Paşa'nın endişelerini bertaraf ederek, İtalyan Cumhuriyeti'ni¹⁰⁹ tanımamını sağladığını kaydetmektedir. Nihayetinde Paşa'nın çıkarlarının çok fazla zedelenmeden dostane bir ilişki sürdürmek istediği ancak aksi dahi olsa en azından Napolyon'un isteğini yerine getirmek için bunu kabul edeceğini eklemiştir. İngilizlerin Karamanlı Yusuf Paşa'nın Derne'de yaşayan erkek kardeşine yardım ederek bir isyan çıkarmayı planladıkları da notlarının arasındadır.¹¹⁰ Sebastiani Trablusgarp'ın asıl yöneticisi olduğunu iddia ettiği, zeki ve daha önce seyahat etmiş olduğu Avrupa siyaseti hakkında bazı fikirlere sahip bir kişi olarak tanımladığı Seid

103- Mesmay, *age*, s. 46–47; Cevdet Paşa, *age*, VII, s. 180.

104- AF IV 1687 Dossier 2, 65.

105- AF IV 1687 Dossier 2, 65.

106- Sebastiani'nin yolculuğu ile Osmanlı Devleti'ne dair yaptığı gözlemler kendi kaleminden aktarılmış olup (AF IV 1687, Dossier 2, 65.) gerekli görülen yerlerde dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır. Söz konusu belgenin 30 Ocak 1803 tarihinde *Gazette National ou Le Moniteur Universel*'de yayımlanan nüshası (bk. *Gazette National ou Le Moniteur Universel*, No 130, 30 Janvier 1803, s. 523–526) Le Baron I. De Testa'nın eserinde aynıyla yer almaktadır (bk. Le Baron I. De Testa, *age*, II, s. 46–61).

107- Trablusgarp Eyaleti'ni 1711–1835 yılları arasında yöneten Türk asıllı Karaman ailesine mensup olan Yusuf Paşa, 1797 yılında Trablusgarp valisi olmuştur (Robert Mantran, "Karamanlı", *DIA*, XXIV (2001), s. 452).

108- Karamanlı Yusuf Paşa, Mısır'ın işgali esnasında ve sonrasında Babiâli'nin ve İngiltere'nin yoğun baskılarına rağmen Fransa ile ilişkilerini kesmemiştir (Robert Mantran, *agm*, s. 452).

109- Napolyon tarafından kurulan ve 1802–1804 yılları arasında varlığını sürdüren İtalya Cumhuriyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M.A. Theirs, *History of the Consulate and the Empire of France Under Napoleon*, I, Philadelphia 1847, s. 366–377.

110- Sebastiani'nin kaydettiği bu bilgi ise Yusuf Paşa'nın kendi çıkarlarını riske atmak pahasına Napolyon'a neden bu kadar itimat ettiğini ortaya koymaktadır.

Muhammed el-Deghais'in de Fransa'ya sempatiyle baktığını kaydetmektedir.

2 Ekim'de Trablus'tan ayrılan Sebastiani, 16 Ekim'de İskenderiye'ye varmış, oradaki İngiliz kuvvetlerinin komutanı olan General Stuart'tan Amiens Antlaşması'nın şartlarını bir an önce yerine getirerek Mısır'ı tahliye etmesini istemiştir. Ancak devletinden henüz böyle bir emir almadığını ifade eden general, kış boyunca Mısır'da kalacaklarını da ifade etmiştir.¹¹¹ Stuart'tan beklediği cevabı alamayan Sebastiani ise aynı gün İskenderiye Muhafızı Hurşid Ahmed Paşa¹¹² ile temasta bulunarak, Fransa ticarî konsoloslarının Mısır'da toplanacağını bildirmiş ve İngilizlerin varlığından rahatsızlık duyan Paşa'yı, onların Mısır'da daha fazla kalmalarının mümkün olmayacağını söyleyerek teskin etmiştir.

Daha sonra Mısır'ın önde gelen şeyhleri Şeyh El-Messiry ve Şeyh İbrahim Müftü ile görüşen Sebastiani'nin bir sonraki durağı Maryut (Mareotis) Gölü'nün bulunduğu Coupure du Khalidj bölgesi olmuştur. Babiâli'nin bu bölgede bir kanal oluşturmadığı takdirde akımı çok güçlü olan Madie Gölü nedeniyle iki gölü birbirinden ayıran topraklarda taşmalar meydana geleceğini ve bunun, seyahat etmeyi imkânsızlaştıracağını kaydetmektedir.¹¹³ Babiâli'nin bu işlere nezaret etmek üzere gönderdiği İsveçli mühendisin başarılı olamayacağını düşündüğünü ifade eden Sebastiani, şehrin Marabouf'un kuyularından aldığı sudan başka bir suyu olmadığını, burada bulunan küçük kalenin İngiliz ve Türk muhafızları tarafından korunduğunu kaydetmektedir.

111- Sebastiani'nin General Stuart ile yaptığı bu görüşmede yer alan hususlar, Babiâli'de Reisülküttap Mahmud Râif Efendi ile İngiltere Elçisi Lord Elgin arasında da müzakere edilmiştir. Lord Elgin Sebastiani'nin resmen bildirdiği üzere Mısır'a gelip Amiens Antlaşması'nın maddelerini uygulanmasını talep etmesinde ve Fransa ticaretini ilgilendiren meselelere nezaretinde bir beis görmediğini ancak bu ziyaretin Osmanlı Devleti'nden habersiz bir emr-i vaki ile gerçekleşmesini uygun bulmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Lord Elgin, Sebastiani'nin Mısır'a bu kadar masumane sebeplerle değil daha önceki İstanbul ziyaretinde vakif olduğu Kölemen Meselesi'ne müdahale etmek için özellikle seçildiği ve gönderildiği kanaatinde olduğunu da eklemiştir (BOA, HAT nr. 226/12585 A) ki raporun ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere Elgin'in bu tahminin de haklı olduğu ortadadır. Sebastiani'nin Mısır'a yolculuğundan her ne kadar resmen haberdar edilmediyse de Paris'te bulunan Amedî Gâlib Efendi tarafından Sebastiani'nin İstanbul'a gitmek üzere hazırlandığı ancak son anda planlarda bir değişiklik yapılarak Cezayir'e doğru yola çıktığı hakkında bilgilendirilen (BOA HAT nr. 140/5807-G, 139/5775) Babiâli ise Fransa'nın bu hamlesini İngiltere'ye karşı koz olarak kullanıp Kölemen meselesinin çözümünü hızlandırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır (Yüksel Çelik, Şeyhü'l-Vüzerâ... s. 32-33).

112- Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine (1798), hamisi olan Küçük Hüseyin Paşa ile birlikte Mısır seferine katılan ve seferden sonra Hüseyin Paşa tarafından mîr-i mîrânlık rütbesiyle İskenderiye mutasarrıflığına tayin edilen (1802) Hurşid Ahmed Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cevdet Küçük, "Hurşid Ahmed Paşa", *DİA*, XVIII (1998), s. 395–396.

113- Aslında Fransa'nın Mısır'ı işgalinden önce iki gölün birbirine karışmasını ve taşmaları engelleyen set ve bentler bulunmaktaydı. Ancak İngilizler General Menau'nun elinde olan İskenderiye'yi zabt etmek için doğrudan saldırmak yerine şehri muhasara altına almayı tercih etmişlerdi. Muhasarayı tamamlamak için Madie gölünü yarı kurmuş Maryut (Mareotis) Gölü'ne akıtmak üzere bu iki göl arasında Rahmaniye'den İskenderiye'ye giden Nil hattı boyunca set ve bentleri kesmişlerdi. Planları işe yarayarak bir ay içerisinde iki göl birleşmiş İskenderiye'yi her yönden muhasara altına alabilmişlerdi (Cevdet, *age*, VII, s. 118). Ayrıca İngiltere ve Fransa arasında Mısır'da yaşanan askerî mücadele için bk. Mertol Sarıgöllü, İngiltere'nin I. Mısır İşgali (1801–1803), *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2016.

İki Türk subayı ve altı Fransız askerin eşlik ettiği Sebastiani, 20 Ekim 1802’de bir firkateynle Kahire’ye doğru yola çıkmış ancak hava muhalefeti nedeniyle Ebukur’a gitmek zorunda kalmıştır. Burada, yıkık bir kaleyi ziyaret ettikten sonra sırasıyla Reşid, Faone, Rahmaniye, Menouf güzergâhını takip ederek Kahire’ye ulaşmıştır. Yolu üzerinde bulunan şehirlerin kadı ve şeyhleri olmak üzere ileri gelenleriyle bir dizi görüşmeler yapmış ve hepsinden Napolyon’a bağlılıklarına dair teminat almıştır.

26 Ekim 1802’de Kahire’ye varan Sebastiani’a, Mısır valisi Hüsrev Paşa tarafından gönderilen 300 süvari ve 200 piyade eşlik etmiş ve aynı gün taraflar arasında Fransız ticaret konsolosunun Mısır’a gelişinin görüldüğü ilk resmî temas gerçekleşmiştir. Daha sonra kendisi için hazırlanan eve geçen Sebastiani, burada şehrin ileri gelenlerini ve Kıpti idarecileri kabul etmiştir. Taraflar arasında gerçekleşen ikinci görüşme de ise Sebastiani, Kölemen Beyleri meselesini halletmek üzere Napolyon’un aracı olma teklifini iletmiş, Hüsrev Paşa ise nazik bir dille teklifi reddetmiştir.¹¹⁴

Kahire’de kaldığı sürece Hüsrev Paşa’nın konukseverliğine şahit olan Sebastiani, bu süre zarfında Şeyh Abdullah el-Hüseyni’nin önderliğinde toplanan şeyhler ile görüşmüştür. Bahse konu temaslarda Sebastiani, Napolyon’un Mısır’a çok değer verdiğini ve her an yardıma hazır olduğunu ima etmiş, karşılığında şeyhlerin Napolyon’a hala bağlı olduklarını öğrenmiş ve bunun teminatını almıştı. Bu görüşmelerde tüm şeyhlere Napolyon’un portresini hediye eden Sebastiani, Napolyon’un portresini gören şeyhlerin duyduğu sevinci ve heyecanı kelimelerle anlatmanın mümkün olmadığını kaydetmiştir. Şeyh Ömer El-Bekri’nin oğlu ve Şeyh Süleyman El-Fargumy de görüştüğü şeyhler arasındadır ve onlar da tıpkı diğer şeyhler gibi Napolyon’a olan hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Sebastiani sadece şeyhlerin değil Kahire halkının da Fransa’ya bağlı olduklarını ve şehirdeki İngilizlerin de bunun farkında olduğunu iddia etmektedir. “*Sokaklardan geçerken herkes bizi selamlıyor Mısırlı astrologların her gün Napolyon’un ne ile ilgilendiğine dair bir kehanetleri var*” diyen Sebastiani, bu durumdan kendisine pay çıkarmaktan geri durmayacak, Kahire halkının söz konusu bağlılığının ve ilgisinin kendisinin gelişiyile birlikte ortaya çıktığını Joubert ve Berge’den öğrendiğini yazmadan bu bahsi kapatmayacaktır.

Kahire’de gezmeye devam eden Sebastiani, Napolyon’un kendisini beylerle Babîali arasında bir anlaşma yaptırmak için görevlendirdiğini ancak Paşa’nın müzakereye dahi yanaşmadığı bilgisini Murad Bey’in¹¹⁵ eşiyile yaptığı görüşmede ifşa etmiştir. Sebastiani

114- BOA, HAT, nr. 84/3449, 84/3449 A. Hüsrev Paşa’nın teklifi reddetmesindeki en büyük amiller beylerle anlaşmak bir yana tamamen imha edilmelerine dair Babîali’den bir emir alması ve söz konusu teklifin sadece İngiltere’nin bu hususta önünü kesmek amacıyla yapıldığı kanaatine varmasıdır. BOA, HAT, nr. 84/3449 H. Fransa Hüsrev Paşa’ya yapmış olduğu Mısır’da İngiltere’ye karşı iş birliği teklifini 1807 yılında Bosna valiliği esnasında bu sefer Rus-Sırp ittifakına karşı Bosna’nın ortak harekât üssü yapılması için sunacaktır (Ayrıntılı bilgi için bk. Yüksel Çelik, Hüsrev Paşa’nın Bosna Valiliği ve Fransa’nın Rus-Sırp İttifakına Karşı 1807’de Bosna’nın Ortak Harekât Üssü Yapılması Teklifi”, *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 2018, s. 437–452).

115- Murad Bey Muhammed (?-1801), Muhammed Ebuzzeheb’in halefi olan Memlûk beyidir. Piramitler Savaşı’nda Napolyon karşısında yenilgiye uğrayan Memlûk birliklerini komuta etmişti. Fransa’ya olan

bu temaslarının yanı sıra şehrin çevresindeki tüm küçük kaleleri ziyaret etmiştir. Ancak bu ziyaretler kaleleri koruyan Osmanlı askerlerini rahatsız etmiştir. Onların söylenmelerine ve tehditlerine aldırış etmeyerek gözlemlerini sürdüren Sebastiani, şehrin liderlerinden olan Mustafa Oukil'in, bir Hristiyan'ın önünde yürütmesine izin veren rehberini falakayla tehdit etmesini ise hemen diplomatik bir sorun haline getirmiştir. Durumdan haberdar olan Hüsrev Paşa, Mustafa Oukil'in halkın önünde ondan özür dilemesini sağlamış ve mesele son bulmuştur.

Sebastiani Kahire'de hem resmî makamlarla hem de şehrin ileri gelenleriyle görüşmelerini sürdürüp, arada yukarıda bahsedildiği üzere küçük oyunlar tertipleyerek Mısır'da Fransa'yı tekrar cazibe merkezi haline getirmeye çalışırken İngiltere'nin himayesinde olan muhalifleri de boş durmuyordu. Sebastiani söz konusu şahısların Hüsrev Paşa'yı onun aleyhine çevirmek için Anadolu kıyılarında olan 300 gemilik bir Fransız ordusunun İstanbul'a doğru yöneldiğini, kendisinin Mısır'a olan seyahatinin sırf bunu perdelemek üzere olduğunu içeren mektuplarını ele geçirmişti. Mektupları derhal Hüsrev Paşa'ya yollayan Sebastiani, bunların Fransa ve Osmanlı Devleti'nin arasını açmak isteyenlerin bir oyunu olduğu konusunda onu ikna etmeye çalışmıştır. Bu esnada İngiliz General Stuart da Hüsrev Paşa'ya bir mektup göndermiş, Ağustos 1799'da Napolyon'un Doğu ordusunu anma töreninde yaptığı ve Mısırlılara İstanbul'un Arabistan'a bağımlı olduğunu Kahire'nin üstünlüğünü geri getirme ve Doğu'daki Osmanlı İmparatorluğu'nu yok etme zamanının geldiğini söylediği konuşmasını hatırlatarak Fransızlarla ilişkilerin bu konuşmadaki ruh dikkate alınarak tekrar gözden geçirilmesini istemişti.¹¹⁶ Ancak Sebastiani'nin kişisel çabaları ve Hüsrev Paşa'nın İngilizlerin oyununa gelmemesi sayesinde bu planın işe yaramadığını kaydetmektedir.

Sebastiani, Kaptan Paşa'nın hanesinde yetişen ve ona tamamen bağlı Gürcistanlı bir köle¹¹⁷ olarak bahsettiği Hüsrev Paşa'dan sonra Kahire'deki en etkili kişiler olarak bahsettiği Rosetti ve Maharouki'nin Fransa'dan nefret ettiklerini kaydeder. Beylerin ihanetin müsebbibi olarak gösterdiği Rosetti'nin Kahire Paşa'sıyla safran ve tahıl ticareti yaptığını ve kısa bir süre içerisinde servetini birkaç milyon attırdığını kaydeder. Rosetti'nin şu an için Osmanlı Devleti adına çalıştığı ancak Memlûklerin bir zafer kazanması halinde

muhalifeti bilinmektedir(Ayrıntılı bilgi için bk. Selda Güner, *agm*, s. 44, dp. 6).

116- Sebastiani'nin nakl ettiği bu olay Hüsrev Paşa tarafından Babiâli'ye gönderilen bir takrir de doğrulanmakla beraber muhtevâsında Napolyon'un ifadeleri ve asker sayısı hakkında bazı değişiklikler vardır. Şöyle ki: *"Bonarparta'nın Mısır'ı hînn-i istilâsında ber muktezâ-yı vakt etrâf ve urbana işâ'â etdiği kağıdlarından İstanbul'dan gelen Osmanlıların Mısır'a hükümeti nihâyet buldu fîmâ-ba'd Mısır'a gelemeceklerdir. Zirâ Osmanlı hükümeti Kölemenlerden ziyâde tecebbürane ve zalim idi. Ale'l-husûs Peygamber Efendimizin dünyadan intikalinden üç yüz sene mikdârı sonra İstanbul ahâlisi İslâm'a geldi. Ve dünyaya bir daha Peygamber gelse İstanbul'a gelmeyib Mısır'a ve Mekke'ye teşrîf buyuracaklarını hâvi general Stuvard'ın sirkâtibi yazısıyla bir kut'a kâğıd ve bu esnâda Françe tarafından 11.000 kara askeri ile külliyetli donanma Mora canibine azîmet eylediğini muhtevî diğer bir kîta basma kâğıdı tercümânım İstefanaki vâsıtasıyla tebliğ ve teslim...."* (BOA, HAT nr. 84/3449-M).

117- Hüsrev Paşa, Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kapı kethüdası olan Mehmed Said Ağa'nın Abaza kökenli kölesidir. Enderun'dan çırağ edildiğinde onun sayesinde Kaptan Paşa'nın himayesine girmiştir (Yüksel Çelik, *III. Selim Döneminde...* s. 415, 417).

onların tarafına döneceğinden ise şüphesi yoktur.¹¹⁸ Kahire’de görüştüğü Arap şeyhlerinin hemen hepsinin ise Osmanlı’dan şikâyetçi olduğunun altını çizen Sebastiani, Sina Dağı rahiplerini de kabul etmiş ve liderlerine Napolyon’un dostluğunu ve korumasını içeren bir mektup göndermiştir. Kahire’deki Hristiyanların ve Sina Dağı rahiplerinin ve kendisinin de hazır bulunduğu hatta hazırlıkları için yardımcı olduğu bir törenle Napolyon’un başarısını kutlamışlardır. Mısır’ın işgalinden önce Fransa koruması altında bulunan keşişlerin tekrar eski ayrıcalıklarını kazanacaklarına dair söz vermiştir.¹¹⁹

Sebastiani Kahire’den ayrılmadan önce son bir kez daha görüştüğü ve Osmanlılar kadar, Fransa’ya bağlı olan bütün Hristiyanları da korumasını tavsiye ettiği Hüsrev Paşa’dan bu hususta söz almıştır. Tıpkı gelişi gibi giderken de Hüsrev Paşa’nın onuruna düzenlediği büyük ve şaşaalı bir törenle Kahire’den ayrılan Sebastiani, bir gemiyle Suriye’ye doğru yola çıkmıştır.¹²⁰ Dimyat’a olan yolculuğu esnasında yol üzerindeki Simenoud ve Mansoura’ya uğrayan Sebastiani, buradaki şeyhlerle görüşmüş ve onlardan da bağlılık teminatını almıştır.

Dimyat’a vardıktan sonra her ikisi de yaklaşık 200 kişilik bir garnizon tarafından korunan Lesbe Kalesi’ni¹²¹ ve Boğaz Kuleleri’ni gezmiştir. Yıpranmış görünen Lesbe Kalesi’nin tamir edilmediğini ancak Boğaz Kuleleri’nin iyi bir durumda olduğunu kaydetmektedir. Sebastiani, Dimyat’ta kaldığı süre içerisinde, şehrin ileri gelenleri ve şeyhleri ile bir dizi görüşmeler yapmıştır.¹²² General Viel’in emri altındaki Fransızları tutuklatan Şeyh İbrahim yüzünden şehrin Fransız yardımından mahrum kaldığı, Napolyon’un bir hil’at giydirerek onurlandırdığı ve şehirde büyük bir krediye sahip olan Ali Khasaki’nin ise Fransa’ya tam anlamıyla bağlı olduğunu kaydetmektedir. Dimyat’ta

118- Metinde adı geçen Rosetti, tüccar ve Avusturya konsolosudur (Gilbert Sinoue, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Son Firavun* (çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul 1999, s. 19). Zinkeisen, Sebastian’ın ondan şehirdeki Fransızların ticarî işlerine nezaret etmesini talep ettiğini belirtmektedir (Zinkeisen, *age*, VII, s. 100). Sebastian’ın Mısır’dan ayrılışından sonra Kahire’deki Fransız doktor Royer’in Mısır’da olup bitenler hakkında ona gönderdiği mektupta (AF IV 1687, Dossier 2, 80–81) karşımıza tekrar çıkan Rosetti’nin belirsiz tavrından şikâyet edilmektedir. Her iki durumda da sözü geçen kişinin Kahire’deki güç dengeleri üzerinde etkili olduğu ve Sebastian’ın Paris’e döndükten sonra da onu yakından takip ettiği anlaşılmaktadır.

119- 1333-1847’ye kadar Katoliklerin kutsal topraklardaki temsilciliğini üstlenen Fransiskanlar doğal olarak Fransa, Avusturya ve İspanya olmak üzere Avrupa’nın Katolik güçlerinin desteğine sahip olacaklardı (Kudüs’te Latin Kilisesi ve Fransiskanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Turkan, “Başlangıçtan Günümüze Kudüs Latin Patrikliği”, *Milel ve Nihal*, X/2(2013), s. 29–62). I. Ahmed (1603–1617) döneminde 1604 yılında Fransa ile yapılan bir antlaşmanın beşinci maddesinde “Kudüs’te oturup Kamame Kilisesi’nde ayin icra eden rahiplerin orada tam bir emniyet ve huzur içinde oturabilecekleri, istedikleri yere gidebilecekleri, tecavüze uğramayacakları, lüzumu halinde kendilerinden yardım ve himayenin esirgenmeyeceği” (Feyza Betül Köse, “Osmanlı Dönemi Kudüs’ünde İdari ve Sosyal Yapı”, *Belgü*, I (2015), s.178) belirtilmesi Fransa’yı bu yarışta liderliğe taşımış Osmanlı Devleti’nde yaşayan tüm Katolikler gibi Kudüs’teki yaşayanların da koruyuculuğunu üstlenmişlerdir.

120- Sebastiani, Cezzâr’ın hem Fransa hem de Osmanlı Devleti ile arasındaki buzları eritmesini sağlamak üzere Akka’ya gideceğini bildirdiği Hüsrev Paşa tarafından bu görüşmeden vazgeçirilmeye çalışılmışsa da (Yüksel Çelik, *III. Selim Döneminde...*, s. 415, 417) planını uygulamaya koymuştur.

121- Dimyat yakınlarında olan Lezbeh Kalesi (Zinkeisen, *age*, VII, s. 117) kastedilmektedir.

122- Hüsrev Paşa’nın ümera ile görüşmemesi ve mektuplaşmaması yönündeki ikazına rağmen (BOA, HAT, nr. 89/3638 F) Sebastiani söz konusu kişilerle temasa geçmekten geri durmamıştır.

M. Bazile ve Don Bazile isimli iyi bilgili, oldukça zengin ve şehir halkın da büyük saygı gösterdiği iki Hristiyan'ın Fransa için çok yararlı olabileceği, verdiği bilgiler arasındadır. Sebastiani Mısır'daki, şeflerin, tüccarların, insanların duacı oldukları Napolyon'la ilgili haberlerin İskenderiye veya Dimyat'tan Piramitlere ve Büyük Kataraktlara kadar şaşırtıcı bir hızla yayıldığını kaydetmektedir.

Dimyat'tan bir firkateynle ayrılan Sebastiani, 19 Kasım 1802'de Akka'ya ulaşmıştır. Hemen ertesi günü Joubert ve Lagrange'ı yanlarında Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki barışın tamamlandığını, ticarî ilişkilerin savaştan önce kaldığı yerden yeniden devam etmesi gerektiğini ve bu konular hakkında onunla görüşmek için ilk konsül tarafından görevlendirildiğini içeren bir mektupla birlikte Cezzâr Ahmed Paşa'ya göndermiştir. Cezzâr, habercileri soğuk karşıladığı gibi yazılı bir cevap vermeyi uygun görmemiş kendisiyle ancak yüz yüze görüşebileceğini iletmiştir. Sebastiani ise muhatabından yazılı bir güvence almadan görüşmeye gitmemesi telkin edilmiş olmasına ve Paşa'nın soğuk ve isteksiz tavrına rağmen ilk kararından vazgeçmemiştir. Cezzâr Ahmed Paşa'nın tercümanı eşliğinde saraya götürülen Sebastiani, bir müddet içinde halıdan başka bir eşya olmayan bir odada bekletildikten sonra üzerinde dört kovanla birlikte pistol, tabanca, kılıç ve balta taşıyan Paşa'yla görüşmüştür.

Sebastiani, lafa kendisinin inancını sorgulayarak başlayan Cezzâr'ın bu tavrının altında aslında karşısındaki zeki adama üstünlük sağlama refleksi yattığını belirtmektedir. Paşa görüşme esnasında kendisine barbar denildiğini ancak aslında sadece sert bir mizaca sahip olduğunu vurgulamıştır. Hatta hakkındaki bu söylenti yüzünden, Napolyon'dan göndereceği konsolosun herhangi fiziksel bir rahatsızlığı olmamasını talep ettiği, aksi bir durumda kendisinin suçlanacağını dile getirdiği Sebastiani'in verdiği bilgiler arasındadır. Paşa, Fransa tarafından gönderilecek konsolosun ise Akka'da değil, kendi yönetimindeki en önemli liman olarak addettiği Sayda'da ikamet etmesini talep etmiş, gerekçe olarak ise Akka'da zaten kendisinin Fransa işlerine nezaret ettiğini ve Fransızlara çok değer verdiğini belirtmiştir.^{123*} Cezzâr'ın "*Boyu kısa ama insanlığı büyük olan*" Napolyon'u Kahire halkının tekrar görmeyi dilediklerini söylediği de Sebastiani'in satırlarında yer almaktadır.

Sebastiani'a Osmanlı Devleti'nin emri ve onayı olmadan gelmesinden de ayrıca memnun olduğunu belirten Cezzâr, tek gözlü vezir olarak bahsettiği ve kendisine "*Bosnalı boş bir adam, aşırı zalim*" diyen Sadrazam Yusuf Ziya Paşa tarafından hor görüldüğünü de ifade etmiştir. Bir zamanlar fakir olduğunu, babasının kendisine bırakabilecek bir mirası olmadığını, tüm asaletini kendi çabasıyla kazandığını ancak bununla gurur duymadığını da sözlerine eklemiştir. Düşmanlarının da dilediği gibi belki de sonunun gerçekten de yakın olduğunu ancak bunun yaşından dolayı değil, tıpkı bir zamanlar çok güçlü olan Fransa Kralı gibi ya da tüm kralların en büyüğü olan ama bir sinek tarafından öldürülen Nebukadnezar gibi Allah'ın takdiri sonucunda gerçekleşeceği de Cezzâr'ın ifadeleri arasında yer almaktadır. Bu arada hala güçlü olduğunu ispatlamak istercesine Sebastiani'ı

^{123*} Cezzâr'ın bu tercihinin altında devlete haber iletileceği şüphesiz olan konsolosu mümkün olduğu kadar Akka'dan uzak tutmak isteğinin yattığı aşikârdır.

şaşırtan bir çeviklik ve hünerle Memlûklere has bazı manevralar sergilemiştir.

Bahsi Fransa ile arasındaki soruna getiren Cezzâr, sahip olduklarını korumak ve paylaşmamak adına Fransa'ya karşı savaştığını sembolik ve şiirsel bir üslupla anlatmış,¹²⁴ bunu bir özür olarak algılayan Sebastiani ise onun, Napolyon ile iyi ilişkiler kurmak istediği sonucuna varmıştır. İkili arasında görüşme nihayetlendirken Sebastiani, Cezzâr'a, Kudüs, Nasıra, Mutualis'taki kiliselere ve Hristiyanlara çok dikkat etmesini tavsiye ettiğini kaydetmektedir. Onların haklarına riayet edeceğini ifade eden Cezzâr ise sözlerinin yazılı anlaşmalardan daha geçerli ve değerli olduğunu altını çizmiş ve taraflar arasındaki görüşme son bulmuştur. Cezzâr kişiliği, tavri ve sarayıyla etkilemeyi başardığı Sebastiani için son tahlilde yine de her şeye acımasız karakterinin damgasını basan, kendi maiyyetindekiler de dâhil olmak üzere insanların gözlerini çıkaran, burnunu ve kulaklarını kesen bir "Canavar" olmaktan öteye geçemeyecektir. Sebastiani'nin Akka'da kendisini her an suikast yapmaya hazır bir haydut yatağında zannettiğini kaydetmesi, onun hissettiği derin tedirginlik ve korkunun tezahürüdür.

Sebastiani Cezzâr'la görüşmesinin ardından Kudüs Vekili ve Yedi Ada komiseri ile bir araya gelerek Suriye'nin durumu ve tam anlamıyla gezmesine izin verilmeyen Akka'nın tahkimatı hakkında bilgi almıştır. Cezzâr'ın 9.000 askerî ile Yafa hariç tüm Filistin'i işgal ettiğini kaydeden Sebastiani bu durumun Paşa'nın bir yıldır ödeme yapmayan Dürzi Emiri'yle mücadelesini sekteye uğrattığını da ilave etmektedir. Yine Trablus'ta sessizlik hâkimken Halep'in karışık olduğu, Babiâli'ye karşı isyanın sürdüğü Şam'ın ise Cezzâr'ın eseri olan Abdalla'a (Azimzade Abdullah Paşa)¹²⁵ kalacağını kaydeden Sebastiani, nihai tahlilde tüm Suriye'nin Cezzâr'ın elinde olduğunu ve tıpkı Mısır gibi Suriye'de de Osmanlıdan nefret edildiğini vurgulamıştır.

21 Kasım 1802'de Akka'dan ayrılan Sebastiani, dönüş yolculuğunda Zenta'ya uğramıştır. Burada siyasî çekişmelerin olduğunu gören Sebastiani, onları birlik olmaya davet ederek bağımsızlıklarını sağlayacak anayasanın hazırlandığı hususunda teminat vermiştir. Messina'ya da uğrayacağını belirten Sebastiani, tüm İonien adalarında Fransa hâkimiyeti kurulmadan geri dönmeyeceğini ifade ederek siyasî yapılanmaya dair olan sözlerini burada noktalamıştır.

Raporunun bundan sonraki kısmında ise Mısır'daki Osmanlı-İngiliz ve Kölemen askerî yapılanmasından ve gezdiği yerlerdeki kalelerin durumundan bahseden Sebastiani,

124- Cezzar Paşa'nın şiirsel anlatımı Sebastiani'nin raporunda şu şekilde yer almaktadır: "Siyah bir köle, büyük yoksulluklarla acı çektiği uzun bir yolculuktan sonra küçük bir şeker kamışı alanına ulaştı. Orada durdu. Onların verdikleri lezzetli likörün sayesinde kendisini şımarttı. Uzun bir süre orada kalmaya kararlıydı. Çok geçmeden, onu takip eden iki yolcu geldi. İlki ona, Selamünaleyküm dedi. Siyah köle şeytan seni alsın diye cevap verdi. İkinci gezgin daha sonra yaklaştı ve bu kadar iyi bir dileğe neden bu kadar kötü karşılık verdiğini sordu. Bunun için çok iyi bir sebebin vardı diye cevapladı siyah köle. Eğer dostça bir şekilde cevaplamış olsaydım, adam benimle konuşurdu ve sonra da yanımda otururdu; benim yiyeceklerime ortak olmak isteyecekti ve onları çekici bulacaktı, kendi sahip olmak için çaba sarf edecekti" (AF IV 1687 Dossier 2, 65).

125- Azimzade Abdullah Paşa aslen Şamlı olup Mehmed Paşa'nın oğludur. 1800-1807 yıllarında Şam valiliği yapmıştır (İbrahim Yılmazçelik, "Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/1 (2000), s. 253).

önceliği İngiliz ordusuna vermiştir. Buna göre General Stuart yönetiminde olan İngiliz ordusu; Dion Alayı (Göçmen) 450, İngiliz Atıcılar (Göçmen) 550, Rolle Alayı (İsviçre) 600, Watteville Alayı (İsveç) 680, 10. Piyade Alayı (İngiliz) 600, 61. Piyade Alayı (İngiliz) 650, 81. Piyade Alayı (İngiliz) 400, 26. Ejderha Alayı (İngiliz) 350, Ağır silahlı (İngiliz) 150 olmak üzere toplam 4.430 askerden oluşmaktaydı. İngiliz ordusu İskenderiye ve civarındaki tüm kaleleri ele geçirmiş bulunuyordu. Hatta en son 100 piyade 100 süvariden oluşan bir İngiliz birliği Arapların saklandığı bahanesiyle Demanhur'u işgal etmişti. Palisades ise neredeyse yok edilmişti. Ancak İngilizler ele geçirdikleri kalelerin bakımıyla ilgilenmiyorlardı. Yağmurların neden olduğu toprak kaymaları yüzünden yeni tahkimatlar da ağır hasar görmüştü. Tüm dış tabyalar Fransa ordusunun ayrılmasıyla beraber yok edilmişti. Hüsrev Paşa ise hiç bir ücret talep etmeden İngiliz ordusunun iaşesini fazlasıyla karşılamakta, bu ise Sebastian'a göre büyük bir israfa neden olmaktadır.

Mısır'da bulunan Osmanlı ordusuna Hüsrev Paşa'nın değil Serçeşme Mehmed Ali'nin komuta ettiğini ancak onun da Gize önünde öldürüldüğünü belirten Sebastiani, yerine Yusuf Kâhya'nın geçtiğini kaydeder. Tahir olarak bahsettiği Tahir Paşa'nın ise ordunun büyük bir kısmını oluşturan 1.600 Arnavut'a komuta ettiğini, zaman zaman Ebukır'dan takviye kuvvetleri olsa da firariler yüzünden büyük zarar gördüğünü belirtmektedir.¹²⁶ İki tuğlu bir Paşa olan Hurşid Ahmed Paşa'nın ise 600 askerle hiç istihkâmı bulunmayan İskenderiye'de oturduğunu ve adeta İngilizlerin mahkûmu haline geldiğini ifade etmektedir.

Sebastiani Osmanlı ordusunun komuta kademesi hakkında bilgi verdikten sonra, Fransızlar tarafından işgal edilen ancak daha sonra Osmanlı kuvvetleri tarafından geri alınan kalelerin genel durumuna değinir. Fransızların eline geçtiğinden beri hiç bakım görmeyen ve iki parça 24, beş parça küçük kalibreli 12 inç havanlar ile tahkim edilmiş olan Ebukır Kalesi'nin harabeye döndüğünü ve Mustafa Ağa tarafından komuta edilen yüzlerce Arnavut tarafından ele geçirildiğini kaydetmektedir. Savunma tertibatı zayıf olan Julien Kalesi¹²⁷ sadece 15 asker, kulesindeki iki oda silahlandırılmış olan Burloz Kalesi ise Paşa tarafından korunan köylüler tarafından ele geçirilmiştir. Taşkınlar tarafından neredeyse yok edilen Rahmanie (Rahmaniye) Kalesi ise yalnızca 25, iki kulesi yıkık olan Menouf 500, Boulak ise 30 asker tarafından ele geçirilmiş ve silahlandırılmıştır. Onarımı devam eden L'okel-d'Aly-Bey Kalesi'nin eskisi gibi kullanıldığını belirten Sebastiani, Kahire Kalesi su kemeri, Babe-el-Nassr Limanı ve Babe-el-Adid Kapısı'na kadar uzanan Soulkowsky Kalesi, Quentin Kalesi ve İbrahim-Bey Çiftliği'nin Osmanlı kuvvetleri tarafından ele geçirilip silahlandırıldığını kaydetmektedir. Fransız modelinde

¹²⁶- Sebastiani'nin Muhammed Ali olarak bahsettiği kişi o tarihlerde Mısır'da Tahir Paşa'nın komutasındaki başıbozuk askerlerinin serçeşmesi olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dır. Dolayısıyla Gize önünde öldürüldüğüne dair verdiği bilgi doğru değildir. Yusuf Ağa olarak zikrettiği kişi Hüsrev Paşa'nın kethüdası olan ve düzenli birlikleri komuta eden Yusuf Ağa'dır. Kendisi de Arnavut asıllı olan Tahir Paşa ise büyük çoğunluğu Rumeli'den gelen Arnavutların oluşturduğu birliklerin komutanıdır. Daha sonra Hüsrev Paşa'ya karşı çıkacak olan başıbozuk isyanının lideri olmuştur. (Yüksel Çelik, Şeyhü'l-Vüzerâ, s. 29, 37-47).

¹²⁷- Reşid'in sekiz km kuzeyinde Nil Nehri'nin sol yakasında bulunmaktaydı (ayrıntı için bk. Mertol Sarıgöllü, *agt*, s. 83).

silahlandırılmış olan kalelerin kötü tasarımları nedeniyle iyi korunamadığını işaret eden Sebastiani, Paşa tarafından ele geçirilen Elfi Bey'in evinin, takviye edilen tek nokta olduğundan bahsetmektedir. Sebastiani, Kaptan Berge tarafından çizilmiş olan kale planını da raporuna eklediğini kaydetmiştir.¹²⁸ Çevresindeki kuleler silahlandırılmış olan Dupuy Kalesi ise yıkık olduğu için terk edilmiştir. Köprüsü yıkılmış ve tophanesi yok edilmiş olan Gise (Gize) duvarlarının ise sadece Yukarı Mısır'a bakan kısımları korunmaktadır.

Kalelerin durumu hakkında bilgi vermeye devam eden Sebastiani, Birket-el-Hadji'in metruk, Belbies ve Salahiye'nin de terk edilmiş ve kısmen yıkık bir halde olduğuna işaret etmiştir. Kulesi yok edilen ve 500 askerin mevcut olduğu Mansoura da her yer gibi kötü durumdadır. Osmanlıların tadilatını tamamlamadıkları Lesbe Kalesi'nin savunmasının iki top atışına bile dayanamayacak kadar kötü durumda olduğuna dikkat çeken Sebastiani, iki Boğaz kulesinin ise tahkimatının sağlam olduğunu ve Damiette'den (Dimyat) getirilen 200 askerlik bir garnizon tarafından korunduklarını kaydetmektedir. Dibe ve Oumlarege kuleleri ise yıkılmıştır. Damiette da ise 600 asker olduğunu belirten Sebastiani, Paşa'nın el-Ariş Kalesi'ni onartarak sakinlerini de koruma altına aldığını kaydetmektedir. Sebastiani'nin notlarına göre İskenderiye'de 600, Ebukır'da 100, Julien Kalesi'nde 15, Rosette'de (Reşid) 200, Rahmaniye'de 25, Menauf'da 500, Kahire-Boulak-Gise'de 5.000, Süveys'te 100, Mansoura'da 500, Lesbe ve Damiette'de 600 olmak üzere toplam 7.640 Osmanlı askeri vardır. Bunların dışında ise 600 piyade, 2.000 Süvari, 500 topçu olmak üzere toplam 3.100 asker mevcuttur.

Sebastiani genel hatlarıyla bilgi verdiği ve disiplinsiz, silahı olmayan, liderlerine güvenmeyen, korkuyla yönetilen ve zavallı bir vaziyette olan Mısır'daki Osmanlı kuvvetlerinden bir ordu olarak bahsedilemeyeceği kanaatindedir. Tıpkı askerleri gibi askerlik sanatından bîbahre olan komutanların tek amaçlarının zengin olarak sağ salim emekliye ayrılmak olduğunu belirten Sebastiani, hâlihazırda 6.000 Fransız askerinin Mısır'ı işgal etmek için yeterli olduğunu düşünmektedir.

3.000 Memlük, 3.500 Ababde de Chark Aşireti'ne¹²⁹, 3.500 Binialy Aşireti'ne¹³⁰ mensup Arap'tan oluşan Kölemen ordusunun ise karargahlarının Gjerge (Çirce) olduğunu belirten Sebastiani, bu güçlerin Yukarı Mısır'a hâkim olduklarını kaydetmektedir. Söz konusu orduyu komuta eden Elfy (Elfi) Bey'in¹³¹ ve İbrahim Bey'in (Şeyhülbeled İbrahim

128- Sebastiani'nin bahsettiği bu plana ne raporunun orijinalinde ne de yayınlanmış nüshalarında tesadüf edilmiştir.

129- Yukarı Mısır'da yaşayan Bedevi Müslüman Arap aşiretidir (Ayrıntılı bilgi için bk. *The Encyclopaedia Britannica*, I, NewYork 1910 (Eleven Edition), p. 5.

130- Sebastiani'nin Binialy ismiyle zikrettiği aşiret hakkında bir bilgiye rastlanılmamakla birlikte söz konusu aşiretin en kalabalık Bedevi aşiretlerinden olan Evlad-ı Ali aşiretinin olması muhtemeldir. Ancak Evlad-ı Ali Aşireti'nin Hüsrev Paşa'nın çabaları sonucunda Osmanlı kuvvetleri yanında yer aldığı ve birçok savaşta önemli katkıları olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. (Yüksel Çelik Şeyhü'l-Vüzerâ..., s. 35-36).

131- Memlük beylerinden Muhammed Murad Bey'in (ö. 1801) hanesinde ve himayesinde yetişen Elfi Bey, Fransız işgalini takip eden zamanda (1798) bir lider olarak yükselmiştir. Mısır'da yaşanan İngiltere-Fransa rekabetinde İngiltere'nin yanında yer almış; İngiltere desteğinin devamını sağlamak üzere 1803'te İskenderiye'yi

Bey)¹³² oğlu Marzouk Bey'in Arap şeyhlerinin kızlarıyla evli olduğundan bahseden Sebastiani, Kölemenlerin şimdiye kadar tüm karşılaşmalarda Osmanlı ordularını yenilgiye uğrattıklarına işaret etmektedir. Bütün Yukarı Mısır'ın Kölemenlere tabi olduğunu hatta Mısırlıların onları Osmanlı'ya tercih ettikleri de aktardığı bilgiler arasındadır.

Sebastiani'in raporunun son kısmında Suriye hakkında verdiği bilgiler yer almaktadır. Buna göre Cezzâr tarafından surları onartılan ve savunmasına ihtimam gösterilen Akka'nın en zayıf noktasının ise denize bakan özellikle limana girişte yer alan savunma hattı olduğunu kaydetmektedir. Cezzâr'ın 10.000–14.000 askeri olduğunu ancak bunlardan 9.000 Yafa, Kudüs ve Nazaret kuşatmasını sürdürdüklerini ifade eden Sebastiani, Yafa Kalesi'nin ise 4.000 askerle Abumarak¹³³ tarafından savunulduğunu ancak Nabluslular'ın Cezzâr'ı desteklediklerini kaydetmektedir. Kendisine yıllık vergisini ödemeyen Dürzi Emiri'ne saldırmak için Yafa'nın düşmesini bekleyen Cezzâr ise İngilizlerin arabulucu olma teklifini kabul etmemiştir. Sebastiani, Suriye ile Babıâli'nin bağının çok zayıf olduğunu kaydederek bu bahsi de burada sonlandırmıştır.

Değerlendirme

Akdeniz, Doğu ticaret yolları ve Hindistan'ın hâkimiyeti meselesi sanayi devriminden sonra hammadde ve pazar arayışı artan tüm devletlerin ajandalarında ilk sıralarında yer alan bir husus olmuştur. Makalemize konu olan dönem incelendiğinde ise Fransa'nın 1763'te bir süreliğine yarıştan koptuğu, üstünlüğü kapırdığı İngiltere'nin ise söz konusu ticaret ağı üzerinde tartışmasız bir hâkimiyet ve kontrol kurduğu aşikârdır. İngiltere ile rekabet hususunda yoğun bir çaba sarf eden Etienne François duc de Choiseul, Güney Asya'ya inebilmek için Mısır'ı gerçek manada hedef tahtasına oturtmuştur. 1789 Fransız İhtilâli ile bu proje bir müddet askıya alınmış ancak tıpkı Choiseul gibi Fransa Dışişleri Bakanı Talleyrand Perigrod ve İtalyan Fatihi olarak bilinen General Napolyon tarafından tekrar Fransa'nın gündemine getirilmiştir. Çalışma kapsamında değerlendirilen bulgular, Fransa'nın 1798'deki Mısır işgalinin romantik bir hayalin ürünü olmadığını göstermektedir. Mısır'ın işgali, tarihi kökenleri olan reel sebeplere dayalı olarak kurgulanmıştı. Bu Büyük Doğu projesinin görünen yüzü ya da askerî kanadı, Napolyon Bonapart iken geride duran ancak hem teorik hem de siyasî manada her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlayan Talleyrand olmuştur. Görünen o ki ikilinin planları istedikleri gibi ilerlememiş, Mısır'ın hukûken hükümrânı olan Osmanlı Devleti'nin beklenmedik bir şekilde Avrupa diplomasisiyle eşgüdümlü bir şekilde ittifaklar sistemine dâhil olarak İngiltere ve Rusya ile ittifak kurması, Fransa'nın Mısır

taahhüt eden İngiliz donanmasının hemen arkasından İngiltere'ye doğru hareket etmiştir (Ayrıntılı bilgi için bk. Selda Güner, *agm*, s. 41–69).

132- Mısır'daki Kölemen beylerinden olan ve Murad Bey ile birlikte Fransa'ya karşı savaşan Şeyhülbeled İbrahim Bey hakkında bk. Hilal Görgün, "İbrahim Bey", *DİA*, XXI (2000), s. 285–287.

133- Ebu Merak Mehmed Paşa aslen Gazzeli'dir (Kariyeri hakkında bilgi için bk. İbrahim Yılmazçelik, *age*, s. 259). Cezzâr Ahmed Paşa'yı kontrol altında tutmak isteyen Sadrazam Yusuf Ziya Paşa sayesinde 1802 yılında Yafa valisi olarak atanmış ve 2.000 asker ile birlikte Yafa'da kalmıştır (Stanford J. Shaw, *age*, s. 390).

çıkartmasının çok kısa süreli olmasına sebebiyet vermiştir. Mısır'ı hâkimiyeti altına almak bir yana üstünlüğü en büyük rakibi İngiltere'ye kaptıran Fransa, askerî güç kullanarak ele geçiremediği Mısır ve Akdeniz üstünlüğünü diplomasi yoluyla elde etmeye çalışmıştır. Planını ise güçlü rakipleriyle müttefik olan ancak zayıf halka olarak gördüğü Osmanlı Devleti üzerinden uygulamaya koymayı tasarlamıştır.

Fransa'nın bu politikayı uygulaması için harekât planları, tahkimat, mühimmat, jeopolitik meseleler gibi askerî konulara hâkim ancak aynı zamanda diplomasinin inceliklerini bilen, ısrarcı, sert mizaçlı yani hem asker hem de diplomat yönü bulunan bir figüre ihtiyacı bulunmaktaydı. Çalışmaya konu olan Horace Comte Sebastiani, İtalya'da rüşünü ispatlamış bir asker olabilirdi ancak diplomatik kariyerinin başında bulunuyordu. Avrupa'da inatçı ve istediğini elde eden bir diplomat olarak ünlenen Talleyrand'ın meclislerinde bulunması onu bu kritik aşamada ön sıralara taşıyan en büyük âmildi. 1801 yılında İstanbul'a, 1802'de Kuzey Afrika ve Mısır'a yaptığı ziyaretler, onun diplomatik yetkinliğini artırdığı gibi Osmanlı Devleti'nin hem merkez hem de taşra işleyişi hakkında önemli bilgiler elde etmesini ve merkezî otoritenin taşrada neredeyse tamamen inkıraz halinde olduğunu görmesini, devlet adamları ile bürokratların yetkinliklerini ve ilişkilerini çözümlemesini sağlamıştır. Diplomatik ilişkileri kesme tehdidi ya da toplum içerisinde ufak çaplı bir gösteri yaparak yönetici elitlerden istediğini kolaylıkla elde edebileceğini öğrenmesi, Sebastiani'nin bu süreç içerisinde kazandığı bir diğer deneyimdir. Ayrıca bu seyahatleri esnasında özellikle dış ilişkiler açısından Osmanlı Devleti'nin kritik noktalarında görev yapan Fenoriotlarla tanışmış ve bir istihbarat ağı oluşturmuştur. Dolayısıyla Sebastiani'nin Osmanlı Devleti'ne yaptığı bahse konu seyahatler, onun diplomatik kariyerinde çok önemli bir mihenk taşı olmuş, onu adeta Doğu projesinin üçüncü ayağını oluşturan ve tam anlamıyla zafer kazandığı İstanbul büyükelçiliğine (1806–1808) hazırlamıştır.

Sebastiani'nin raporlarında verdiği bilgiler ise sıradan bir kişinin gördükleri, duydukları ya da kafasında kurguladığı bilgiler değildir. Söz konusu raporlarda yapılan inceleme sonucunda, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya dair verdiği hatalı bilgi müstesna Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra yönetimi, askerî yapılanma, savunma, teknoloji, taşrada yaşanan isyanlar ve yarattığı etkiler hatta taşradaki devlet adamlarının kimliklerine dair verdiği bilgilerin şaşırtıcı derece doğru olduğu ortaya çıkmaktadır. Raporlarında dikkat çeken en önemli hususlardan birisi de dağların ve nehirlerin geçit vereceği ya da vermeyeceği nerelerde iase sıkıntısının çekilmeyeceği, hangi kalenin yıkık hangi kalenin muhkem olduğu gibi stratejik anlamda verdiği bilgilerdir. Bu durum onu sıradan değil, askerî manada değer taşıyan bilgileri toplayan bir gözlemci yapmaktadır. Sebastiani'nin yaptığı en önemli tespitlerden biri de Osmanlı Devleti'nin gerek donanmasının gerek topçu birliklerinin teknolojik üstünlüğüne rağmen komuta kademesinin bunları sevk ve idare becerilerinden yoksun oluşudur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin hâlihazırda içinde bulunduğu durumu yöneticilerinin ehliyetsizliğine ve kanunlarının revize edilmemesine bağlaması da çok önemli bir tespittir. Bir diğer açıdan, her iki yargının da Sebastiani tarafından Osmanlıları tahkir etmek için kullanıldığı düşünülebilir. Söz konusu süreçte değerli devlet adamları ve teknik kadronun da olduğu muhakkaktır. Ancak donanma ve

teknik ekip hakkında verdiği bilgilerin Cevdet Paşa tarafından teyit edilmesi¹³⁴ ya da Rumeli Kazaskeri Tevfik Efendi gibi “Prusya dedikleri kangı devlettir”¹³⁵ diye soran yönetici elitlerin varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Sebastiani'nin kaleme aldığı raporlar sadece Osmanlı Devleti hakkında verdiği bilgiler ve yaptığı tespitlerden dolayı değil, gerek İstanbul'da gerekse Mısır'da İngiliz varlığı ve gücü hakkındaki notlar açısından da önem arz etmektedir. Hatta Mısır'a dair kaleme aldığı raporun 30 Ocak 1803'te *Gazette National ou Le Moniteur Universel*¹³⁶ de resmen yayınlanması, İngiltere ve Fransa arasında küçük çaplı bir diplomatik krize neden olmuştur. Söz konusu raporda İngiliz ordusuna ve subaylarına dair yer bilgiler İngiltere tarafından aslı olmayan imâlâr ve suçlamalar olarak algılandığı gibi resmî gazetede yayınlanması sorunu bir kat daha büyütmüş, Londra ve Paris arasındaki diplomasi hattını germiştir. Fransa'dan bu hususta tatmin edici bir açıklama yapması istenmiştir. Bu talep üzerine Talleyrand, Lord Whitword ile yaptığı görüşmede Sebastiani'nin ticari bir misyonla Mısır'a gittiğini tekrarlarlarken, Napolyon ise Whitword'e yaptığı daha dürüst bir açıklamada, İngiltere'nin İskenderiye'deki kuvvetlerini tahliye etmemesinin Amiens Antlaşması'nın ihlali manasına geldiğini ve bu durumun ise söz konusu ziyareti, askerî açıdan gerekli kıldığını dile getirmiştir. Bu sözler Sebastiani'nin raporunun gazetede Napolyon'un onayıyla İngiltere'yi telaşlandırmak için yayınlandığını ortaya koymaktadır. İngiltere ise ilk anda olan bitene her ne kadar tepki gösterse de durumu en kısa zamanda kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Bu diplomatik krizi bahane ederek askerî ve ticarî üs olarak kullandığı, Akdeniz ve Doğu ticaret yollarının hâkimiyeti için en az Mısır kadar stratejik önemi haiz olan ancak Amiens Antlaşması'na göre tahliye etmesi gereken Malta'yı^{137*} tahliye etmemiştir. ¹³⁸ İngiltere ve Fransa'nın Mısır ve Malta'nın tahliyesi üzerinde bu kadar hassasiyetle durmaları, Amiens Antlaşması'na kalıcı olarak bakmadıklarının da bir kanıtıydı. Nitekim 1803 yılında çıkan III. Koalisyon Savaşı (1803–1806), İngiltere'nin Mısır'ın ve Malta'nın tahliyesini neden geciktirdiğini ve

134- Cevdet Paşa, *age*, VII, s. 154, 349–351.

135- Rumeli Kazaskeri Tevfik Efendi, Prusya ile yapılacak ittifakı görüşmek üzere devrin aklı erenlerinden oluşan meşveret meclislerinde yer alan bir kişidir (Kemal Beydilli, “Aydınlanmış Hükümdar III. Selim”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi* (ed. Seyfi Kenan), İstanbul 2010, s. 37).

136- *Gazette National ou Le Moniteur Universel*, No 130, 30 Janvier 1803, p. 523–526

137-* 1530'dan beri Malta Şövalyeleri'nin yönetiminde olan ada 1798'de Napolyon tarafından işgal edilmişti. Fransızlar, kendi devrimlerinin getirdiği ilkelere dayalı reformları Malta'da uygulamaya başladılar. Fakat Fransız askerler Şövalyelerin Malta'daki eşyaları ve mallarını ele geçirdikleri halde Malta halkına ödemeleriyle yükümlü yeni vergiler koydular. Fransız askerlerinin adadaki yağma hareketlerini alışkanlık edinmesi hatta bu hareketi kiliselere kadar genişletmesi gizlice İngilizlerle anlaşmış olan ada halkın isyanıyla sonuçlandı ve 5 Eylül 1800'de Malta, İngiliz koruması altına alındı. İngiltere bu andan itibaren Akdeniz'deki birinci sınıf gemilerini buraya göndererek Malta'yı ana üs haline getirdi. Amiens Antlaşması ile İngiltere ve Fransa, Malta'yı Malta Şövalyeleri'ne geri vermeyi kabul ettiler. İngiltere antlaşmaya uymadı. 1813'te İngiltere Malta'yı ilhak etti ve Mayıs 1814'te imzalanan Paris Antlaşması ile Malta'nın İngiliz İmparatorluğu'na ait olduğu kabul edildi (Muhammed Ali Budak, “Utrecht Antlaşması'ndan I. Dünya Savaşı'na Kadar İngiltere'nin Akdeniz ve Kızıldeniz'deki Başlıca Üsleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl. 4, S.12 (2017), s. 611–612).

138- İngiltere ve Fransa arasında yaşanan söz konusu diplomatik krizin ayrıntıları için bk. *Official Correspondence Between Great Britain and France*, London 1803, s. 76–79, 83, 85, 87, 101.

Fransa'nın ise söz konusu bölgelerin İngiltere'nin elinden kurtarmak üzere neden dört koldan saldırdığını daha anlaşılır kılmaktadır.

Sebastiani'nin ziyaretleri ve kaleme aldığı raporları, Napolyon'un diplomasiyi merkez alarak yeniden kurguladığı Doğu'ya hâkim olma projesine katkısı açısından incelenecek olursa amacına büyük ölçüde hizmet ettikleri görülmektedir. Sebastiani, bu ziyaretleri esnasında, Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ve İngiltere'den rahatsızlık duyduğunu, ancak Mısır'ı teslim aldığı takdirde Fransa'ya yakınlaşacağını tespit etmiştir. Nitekim zaman Sebastiani'yi haklı çıkarmıştır. Mısır'ın iadesi ve Napolyon'un 1805 Austerlitz zaferinden sonra Fransa, Babiâli'de tekrar yükselen değer olmuştur. Sebastiani söz konusu Doğu projesinin üçüncü etabını teşkil eden İstanbul elçiliği esnasında ise (1806–1808) daha önce yapmış olduğu ziyaretlerden elde ettiği tecrübeden faydalanarak birbirlerine tamamen tezat süreçler olan III. Selim ve IV. Mustafa dönemlerinde Sarayı ve Babiâli'yi adeta avucunun içerisine almıştır. III. Koalisyon Savaşı nedeniyle Rusya ve İngiltere ile savaş halinde olan Napolyon'un, Osmanlı-Rus-İngiliz bloğunu parçalamak üzere kurguladığı planları İstanbul'da harfiyen uygulayan Sebastiani, diplomatik mahareti ve nüfuzu sayesinde müttefiklerin arasını açmayı başararak 1806 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasını sağlamıştır. Doğal olarak İngiltere'de müttefiki olan Rusya'nın yanında yer almıştır. Ancak Napolyon 1807 yılında Friedland'a Rusya'yı yenerek imzaladığı Tilsit Antlaşması uyarınca Doğu politikasını revize etmiş ve iki ülkeyi Slobozia'da mütareke masasına oturtmayı çıkarlarına daha uygun bulmuştur. Tabiki bu planı hayata geçiren Sebastiani olmuştur. İki ülkeyi savaştırmak için kullandığı diplomatik maharetini, bu sefer de barıştırmak için kullanarak 1807 yılında Slobozia Mütarekesi'nin yapılmasını sağlayacaktır.¹³⁹

Son tahlilde bu makalede ulaşılan bulgular Sebastiani'nin İstanbul ve Mısır seyahatlerinde kazandığı tecrübe sayesinde Fransa'nın Doğu politikası bakımından vazgeçilmez diplomatik bir figür haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bir başka açıdan Sebastiani'nin İstanbul ve Mısır seyahatleri esnasında yaptığı gözlemler sonucunda kurguladığı politikalar, devletlerarası diplomasi ligini karıştırma başarısına ulaşmıştır. Kısa sürede Osmanlı Devleti ile Rusya'yı savaşa sokması ve barıştırması, onun projelerinin teoride kalmayıp reel politikte de karşılık bulduğunu ve Napolyon'un Doğu Projesi'ne ve politikalarına hizmet ettiğini göstermektedir.

139- Sebastiani'nin 1806–1808 İstanbul'da Fransa büyükelçisi olarak faaliyetleri hakkında bk. Süheyla Yenidünya, "Kaos ve Kriz Ortamında (1807–1808) Fransa'nın Babiâli Üzerindeki Etkisi", *History Studies*, V/1(2013), s. 405–424.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları ve Gazeteler

Arshives Nationales

AF IV 1688, Dossier 2, 39, AF IV 1687 Dossier 2, 65, AF IV 1687, Dossier 2, 80–81

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hatt-ı Hümâyûn (HAT), nr. 84/3449, 84/3449 A, nr. 84/3449 H, nr. 84/3449-M, nr. 89/3635, nr. 89/3638 F, nr. 139/5734, nr. 139/5775, nr. 140–5808, nr. 140/5808 H, 140/5807-G, nr. 226/12585 A, nr. 245/13809, nr. 261/15023, nr. 16197 B, nr. 16195

Gazette National ou Le Moniteur Universal, No 130, 30 Janvier 1803, s. 523–526.

2. İnceleme ve Araştırma Eserleri

AKSAN, Virginia, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700–1870*, (çev. Gül Çağlalı Güven), Ocak 2017.

ALİ REŞAT BEY, *Fransa Büyük İhtilali Tarihi*, (yay. haz. Erol Kılınç), İstanbul 2018.

AYYILDIZ, Kemal, Mısır'ın 1798'de İşgaline Dair Mükâleme Mazbataları Mecmuası (İnceleme-Metin), *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış)* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2002.

BEYDİLLİ, Kemal - ŞAHİN, İlhan, *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Eseri*, Ankara 2001.

_____, “Mahmud Raif Efendi”, *DİA*, XXVII(2003), s. 382.383.

_____, “Pazvandoğlu Osman”, *DİA*, XXXIV(2007), s. 208–210.

_____, “Aydınlanmış Hükümdar III. Selim”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (ed. Seyfi Kenan), İstanbul 2010, s. 27–57.

_____, “Tepedelenli Ali Paşa”, *DİA*, XL (2011), s. 476–479.

_____, “Yûsuf Ziyâ Paşa”, *DİA*, XLIV (2013), s. 34–37.

BROGLIE, Le Duc De, *Memorires Du Prince De Talleyrand*, I, Paris 1891.

BUDAK, Muhammed Ali, “Utrecht Antlaşması'ndan I. Dünya Savaşı'na Kadar İngiltere'nin Akdeniz ve Kızıldeniz'deki Başlıca Üsleri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 4, Sayı:12(2017), s. 606–620

CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, VII, Dersaadet 1309.

CLAIR, William S., *Lord Elgin & The Marbles*, London 1967.

COLE, Juan, *Napoleon's Egypt: Individing the Middle East*, New York, 2008.

- COQUELLE, P., “La Mission de Sebastiani A Constantinople”, *Revue D’histoire Diplomatique, Publiee Par Les Soins de la Societe d’Histoire Diplomatique*, Paris 1903.
- COSTANTINI, Pierre, *La Grande Pense de Bonaparte*, Paris 1961.
- ÇELİK, Yüksel, “III. Selim Döneminde Mısır’da İngiliz-Osmanlı Rekabeti”, *Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, (Ed. Seyfi Kenan), İstanbul 2010, s. 351–366.
- _____, “Siyaset-Nasihât Literatürümüzde Nadir Bir Tür: Mısır’ın İşgali Üzerine III. Selim’e Sunulan Tesliyet-name”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, XXII (2010), s. 85–126.
- _____, *Şeyhü ’l-Vüzerâ Koca Hüsvrev Paşa, II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*, Ankara 2013.
- _____, Hüsvrev Paşa’nın Bosna Valiliği ve Fransa’nın Rus-Sırp İttifakına Karşı 1807’de Bosna’nın Ortak Harekât Üssü Yapılması Teklifi”, *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Beşinci Uluslararası Kongresi Tebliğleri*, İstanbul 2018, s. 437–452
- ÇOLAK, Kamil, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798–1801)”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II (2008), s. 141–183
- Darendeli İzzet Hasan, *Ziyânâme Sadrazam Yusuf Ziya Paşa’nın Napolyon’a Karşı Mısır Seferi (1798–1802)*, (yay. haz. Mehmet İlkin Erkutun), İstanbul 2009.
- DEMİR, Yaşar, “XIX. Türk Fransız İlişkilerinde Dönüm Noktası Napolyon’un Mısır’ı İşgali ve Sonrasında Oluşan Diplomatik Durum”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, III/5(2013), s. 130–146.
- EMECEN, Feridun, Cezzâr Ahmed Paşa, *DİA*, VII(1993), s. 516–518.
- ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr- ı Belediye*, I, İstanbul 1338.
- G. Lacour –Gayet, *Talleyrand 1754–1838*, I, Paris 1928.
- GAXOTTE, Pierre, *Fransız İhtilali Tarihi*, (çev. Semih Tiryakioğlu), İstanbul 1969.
- GÖRGÜN, Hilal, “İbrahim Bey”, *DİA*, XXI(2000), s. 285–287.
- GÖYÜNÇ, Nejat, “Küçük Hüseyin Paşa”, *DİA*, XIX(1999), s. 6–8.
- GÜNER, Selda, “Mısır’ın Son Memlûk Beyleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XI/22 (2015), s. 227–266
- GÜRGEN, Süheyla Yenidünya, *Devletin Kâhyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, İstanbul 2018.
- HANSENS, Mark Hillary, *Kings, Rulers, And Statesmen*, NY 1967.
- JORGA, N., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epeçeli), V, İstanbul 2005.
- KARAL, Enver Ziya, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797–1802)*, İstanbul 1938.
- KÖSE, Feyza Betül, “Osmanlı Dönemi Kudüs’ünde İdari ve Sosyal Yapı”, *Belgü*, I (2015), s.161–199.

- KÜÇÜK, Cevdet, "Hurşid Ahmed Paşa", *DİA*, XVIII (1998), s. 395-396.
- LACOUR-GAYET, G., *Talleyrand 1754-1838*, I, Paris 1928.
- MANTRAN, Robert, "Karamanlı", *DİA*, XXIV(2001), s. 451-453.
- MESMAY, J. T. De, *Horace Sebastiani, Soldat, Diplomate, Home d'Etat Marechal de France (1772-1851)*, Paris 1948.
- MUAHEDAT MECMUASI*, I, IV Dersaadet 1294.
- MUAHEDAT MECMUASI*, IV Dersaadet 1298.
- NAGATA, Yuzo, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1997.
- OFFİCİAL CORRESPONDENCE BETWEEN GREAT BRİTAIN AND FRANCE*, London 1803.
- OYE, David Schimmelpenninck van der, "Russia, Napoleon and the Threat to British India", *Russia and the Napoleonic Wars*, 2015, s. 97-105.
- ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara 1994
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları*, İstanbul 1983.
- ÖZTUNÇ, Baha, Yedi Ada Cumhuriyeti, *Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi*, 2007.
- PHILLIOU, Christine M., *Biography of an Empire*, London 2011.
- RUDE, George, *Fransız Devrimi*, (çev. Ali İhsan Dalgıç), İstanbul 2018.
- SARIGÖLLÜ, Mertol, İngiltere'nin I. Mısır İşgali (1801-1803), *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2016.
- SEVELLI, A., İtalya Tarihi, (çev. Galip Kemal Söylemezoğlu), İstanbul 1940.
- SHAW, Stanford J., *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, (çev. Hür Güldü), İstanbul 2008.
- SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri*, Ankara 1987.
- SÜSLÜ, Azmi, "Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri (1798-1807)", *Belleten*, XLVII/185 (1983), s. 259-279.
- TEKİNDAG, Şehabeddin, "Cezzar'ın Mısır'daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma", *Tarih Dergisi*, S.26(1972), s. 123-128.
- TESTA, Le Baron I. De, *Recueil Des Traités De La Porte Ottomane*, I, Paris 1864.
- _____, Le Baron I. De, *Recueil Des Traités De La Porte Ottomane*, II, Paris 1865.
- THE ENCYCLOPAEDIA BRİTANNICA*, I, NewYork 1910 (Eleven Edition).
- THEİRS, M.A., *History of the Consulate and the Empire of France Under Napoleon*, I, Philedelphia 1847.

- TURAN, Namık Sinan, “Napoleon Mısır’da Devrim Fransa’sının Emperyal Açılımı”, *Evrensel Kültür*, S. 271, 2014, s. 47–53.
- TURKAN, Ahmet, “Başlangıçtan Günümüze Kudüs Latin Patrikliği”, *Milel ve Nihal*, X/2(2013), s. 29–62.
- TÜRKMEN, Zekeriya, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanmasına Toplu Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (1995), s. 325-341.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara1948.
- UYANIK, Fezullah, “II. Mahmud Dönemi Osmanlı İdaresinde Eflak Boğdan”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış) Doktora Tezi*, Edirne 2018.
- YENİDÜNYA, Süheyla, “III. Selim Devri’nde Merkezi Yapının ve Rumeli’nin Yeniden Organizasyonuna Dair Bir Lahiya”, *Türk Kültürü İncelemeleri*, XXX (2014), 97–140.
- _____, “Kaos ve Kriz Ortamında (1807–1808) Fransa’nın Babiâli Üzerindeki Etkisi”, *History Studies*, V/1(2013), s. 405–424.
- YILMAZÇELİK, İbrahim, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, X/1(2000), s. 233–287.
- ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), V, İstanbul 2011.
- ZORLU, Tuncay, *Osmanlı ve Modernleşme III. Selim Dönemi Osmanlı Denizciliği*, İstanbul 2014.

EK: Sebastiani'nin Mısır Seyahatindeki Rotası ve İncelediği Kaleler¹⁴⁰

140-https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~233552~5509705:Composite-A-Map-of-Lower-Egypt-fro?sort=pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no&qvq=w4s:/where%2FEgypt;sort:pub_list_no_initialsort%2Cpub_date%2Cpub_list_no%2Cseries_no;lc:RUMSEY~8~1&mi=6&trs=403.